

MARXISMENS POLITISKE ØKONOMI

UTGITT AV SOSIALISTISK OPPLYSNINGSRÅD

MARXISMENS POLITISKE ØKONOMI

UTGITT AV SOSIALISTISK OPPLYSNINGSRÅD.

MARXISMENS POLITISKE ØKONOMI.

Innledning.

Marxismens politiske økonomi river bort alle slør fra kapitalismen og blottlegger dens virkelige karakter: Kapitalistene utsuger arbeiderne. Den påviser også de lovene som styrer kapitalismens utvikling og de indre motsigelsene som uunngåelig fører til kapitalismens undergang og sosialismens seier.

Derfor hater kapitalistene og deres tilhengere marxismens politiske økonomi. De må for enhver pris forsøke å opprettholde de løgner og vrangforestillinger som skjuler den brutale utbyttinga og sannheten om kapitalismens uunngåelige undergang.

Allerede på midten av 1800-tallet uttrykte en borgerlig økonom dette slik: »At arbeidet er den eneste kilden til rikdom er en lære som ikke er mindre farlig enn den er falsk, da den ulykkeligvis gir ei handsrekning til dem som påstår at all eiendom tilhører de arbeidende klassene, og at den andel som de andre får, er røvet eller stjålet fra de arbeidende klassene.»

Kapitalistene har oppfunnet ei rekke ulike »vitenskaper» for å skjule denne sannheten.

Marxismens politiske økonomi er en vitenskap for arbeiderklassen fordi arbeiderklassen er den klassen som har interesse av å kjenne sannheten om det samfunnet den skal styrte. Arbeiderklassen trenger ingen løgner, den må avsløre og lære å kjenne alle lover i det kapitalistiske samfunnet. Marxismens politiske økonomi er et av de beste våpen som finnes for å lære og kjenne og (for å) kunne styrte kapitalismen. Den gir et sant bilde av det kapitalistiske samfunnets funksjon og den gir visshet om sosialismens seier.

KAPITTEL 1: VAREPRODUKSJONEN.

1.1 HVORFOR BEGYNNER VÅRE STUDIER MED VAREN?

Den som for første gang studerer den marxistiske økonomien blir ofte forundra over at undersøkninga av det kapitalistiske systemet begynner med ei undersøkning av varen og dens vesen. Hvorfor begynner våre studier med varen?

For det første kan vi se hvordan rikdommen framtrer som ei enorm samling av varer. Alle motsigelsene i og kjennetegnene ved det kapitalistiske samfunnet kan utledes nettopp fra varen. Så godt som alle produkter i det kapitalistiske systemet framstilles som varer. Til og med den menneskelige arbeidskrafta er en vare. Vareforholdet kjennetegner også forholdet mellom menneskene under kapitalismen. Arbeiderne selger arbeidskrafta si til kapitalistene, handelskapitalistene selger varer til konsumentene osv. Varen er ikke bare den enkleste og vanligste foreteelsen i det kapitalistiske samfunnet, men også dets mest *elementære* bestanddel. Varen er for den politiske økonomien hva atomet er for fysikeren, molekylet for kjemikeren og cella for biologen.

For det andre utgjør vareproduksjonen den historiske forutsetninga for det kapitalistiske samfunnet. Det kapitalistiske produksjonssystemet har oppstått på grunnlag av det utvikla varebyttet. Til og med gjenopprettinga av kapitalismen i Sovjetunionen og i de tidligere sosialistiske landa i Øst-Europa, har oppstått i forbindelse med at vareproduksjonen har blitt utvida.

Kapitalismen kan ikke oppstå uten vareproduksjon og kan heller ikke forsvinne helt uten at vareproduksjonen oppheves.

Hva er en vare?

Vi vet alle at en vare er et produkt av menneskelig arbeid. Men er dette et tilstrekkelig vilkår? Nei. Om en snekker lager en stol til eget bruk, så lager han et produkt, men en vare blir stolen bare dersom den er bestemt til å byttes med en annen vare på markedet.

1.2 VARENS VERDI

a. Bruksverdi og bytteverdi.

Vi kan nå stille oss spørsmålet: Hvilke krav må være oppfylt for at et vare-

bytte skal finne sted? La oss studere et eksempel fra den enkle vareproduksjonen. Snekkeren vil bytte sin stol med en dress som er laget av en skredder, men byttet kan bare finne sted under forutsetning av at skredderen *har bruk for stolen*. Dette kaller vi at *varen har en bruksverdi*. Den må ha en eller flere egenskaper som gjør at andre mennesker har bruk for den og sjøl er villige til å gi noe i bytte.

Men om en nå kan bytte en dress med en stol, så må det finnes noe felles. Er det slik at produkter byttes fordi de har samme bruksverdi? Nei. Bruksverdien til en stol består i at en kan sitte på den. Bruksverdien til en dress består i at en kan kle seg med den. De tilfredsstiller ulike behov. Dressen og stolen byttes ikke fordi de har samme bruksverdi (man bytter f. eks. ikke en dress med en helt lik dress), men fordi de har *forskjellig bruksverdi*. Bruksverdien er dessuten en kvalitativ egenskap og det er umulig å svare på spørsmålet om en stol eller en dress har størst bruksverdi. Bruksverdier er ikke sammenliknbare.

Men om to varer skal byttes med hverandre, må de jo ha noe *felles* som gjør det mulig å sammenlikne de ulike bruksverdiene med hverandre. Dette kaller vi at varen har *samme bytteverdi*.

Vi vet dessuten at varer ikke byttes med hverandre helt tilfeldig, men at de byttes i bestemte forhold. Om snekkeren lager et bord for å bytte dette med bakerens brød, så får han ikke hvilken som helst mengde brød, men la oss si nøyaktig 40 kg. Vårt neste skritt blir altså å undersøke:

b. Hva bestemmer varens bytteverdi?

Vi har sett at en vare kan byttes med en bestemt mengde av en annen vare. Det må altså finnes en *felles* egenskap hos varene som gjør det mulig for oss å vurdere dem i forhold til hverandre. Hvilken egenskap er dette? La oss se hva som er felles for alle varer: For det første må de ha en bruksverdi, og for det andre er de produkter av menneskelig arbeid. Når det gjelder den første egenskapen, husker vi at varene ikke byttes med hverandre fordi de har samme, men fordi de har forskjellige bruksverdier. Denne egenskapen kan altså ikke ligge til grunn for sammenlikninga. Det som står tilbake er altså at de alle er *produkter av menneskelig arbeid*.

Varens bytteverdi blir bestemt av det menneskelige arbeidet som er nedlagt i produktet.

Når mennesker bytter varer med hverandre, er det altså *arbeid de bytter*.

Mange vil kanskje bli forundra når de hører dette for første gang. Men – la oss tenke over følgende sitat av den amerikanske økonomen Cooper (sitert av Marx i »Til kritikken av den politiske økonomien«):

»Ta bort fra et brød det arbeidet som er nedlagt i det, bakerens, møllerens, bondens arbeid osv., og hva blir igjen? — Noen kornstrå, vilt voksende og unyttige for ethvert menneskelig bruk.»

Gjør sjøl dette tankeeksperimentet! Ta en ting i nærheten og forsøk å tenke deg hva som blir igjen av den når alt menneskelig arbeid er tatt bort.

c. Hva er årsaken til at menneskene bytter arbeid med hverandre?

Vi kan tenke oss et forenkla eksempel: For A tar det 5 timer å snekre et bord og 10 timer å bake 40 kg brød. B trenger 10 timer for å lage bord, men baker 40 kg brød på 5 timer.

	brød	brød
A	1 bord (5 timer)	40 kg brød (10 timer)
B	1 bord (5 timer)	40 kg brød (5 timer)

Om A sjøl skulle dekke sitt behov for både et bord og 40 kg brød, ville han bruke 15 arbeidstimer. Det samme gjelder for B. Men om A spesialisere seg på å lage bord og B på å bake, så kan A og B framstille samme varemengden på 10 timer i stedet for 15. På grunn av dette bytter A sitt bord med B's 40 kg brød, noe de begge tjener 5 arbeidstimer på. Fordi det tar 5 vanlige arbeidstimer for A å snekre bordet, så vil dette bli bytta med den mengden brød som tilsvarer 5 timers vanlig arbeidstid for B. Sjølsagt vil ikke A bytte det bordet som det har tatt ham 5 timer å lage, med en mengde brød som B har framstilt på kortere tid eller omvendt.

Vi ser altså at varebyttet er et bytte av arbeid, og at dette arbeidsbyttet kommer av arbeidsdelinga. Verdi er ikke annet enn arbeid.

d. Hvordan måler vi bytteverdien? Samfunnsmessig nødvendig arbeidstid.

Som vi har sett i eksemplet over, måles bytteverdien etter den arbeidstida som er nedlagt i varene. A og B i vårt tilfelle bytter varer fordi varene inneholder samme mengden arbeid, dvs. like mange arbeidstimer.

Men, vil mange innvende, dette skulle bety at en vare blir mer verdifull jo langsommere den arbeider som framstiller den. Om B og C baker 40 kg brød hver, B på 5 timer og C på 10 timer, så skulle altså C få dobbelt så mye for sitt brød som B for sitt.

Vi vet alle at dette ikke er tilfelle. Arbeidstida vurderes på markedet — ikke individuelt, men *samfunnsmessig*, dvs. etter den arbeidstid som gjennomsnittlig trengs under de rådende samfunnsforholda og under normale produksjonsvilkår og med den gjennomsnittlige graden av yrkesdyktighet og arbeidsintensitet. Hvis 5 timer er den samfunnsmessig nødvendige arbeidstida for å

framstille 40 kg brød, og hvis C bruker 10 timer til å bake samme mengden brød, så har han forbrukt mer arbeidstid enn det som er samfunnsmessig nødvendig. Da den samfunnsmessig nødvendige arbeidstida for å framstille 40 kg brød er 5 timer, får han i bytte med sitt brød bare den mengden varer som tilsvarer 5 timers arbeid.

e. Hva skjer med en vares verdi når den samfunnsmessig nødvendige arbeidstida for dens framstilling blir mindre?

Vi husker bordet som ble bytta med 40 kg brød. Både bordet og den gitte mengden brød inneholder et samfunnsmessig nødvendig arbeid på 5 arbeidstimer. La oss nå anta at en snekker gjennom ei rasjonalisering halverer den nødvendige arbeidstida. Han skulle da få 80 kg brød (=10 timer) for samme arbeidstid som tidligere (5 timer) fordi han nå framstiller to bord på 5 timer. Han kunne til og med forlange bare 70 kg brød for to bord og likevel tjene på handelen. Men om nå også andre snekkere tar etter vår snekkers rasjonalisering, blir den gjennomsnittlig anvendte samfunnsmessige arbeidstida for å framstille et bord 2,5 timer, noe som også blir tvunget gjennom p.g.a. konkurransen mellom snekkerne. Hvis vi forutsetter at det ikke har skjedd noen rasjonalisering ved framstillinga av andre produkter, så vil snekkerne nå få en mindre mengde varer i bytte for sine bord. Et bord (samfunnsmessig arbeid 2,5 timer) vil bli bytta med 20 kg brød som inneholder samme mengden samfunnsmessig arbeid. *Vi ser at en vares verdi synker i forhold til andre varer, når den samfunnsmessig nødvendige arbeidstida for dens framstilling blir mindre.*

f. Arbeidsredskapene.

Men noen er kanskje ennå skeptiske og innvender at i vår tid er det framfor alt maskinene som gjør det meste av arbeidet. La oss si at en smed lager en plog på 20 arbeidstimer. Så oppdager han at om han skaffer seg ei bedre slegge som hjelpemiddel, så kan han senke arbeidstida betraktelig. Det tar ham 200 arbeidstimer å lage den nye slegga, og denne vil holde for tilvirkninga av 40 ploger. Med den nye slegga som hjelpemiddel tar det ham ikke lenger 20 timer, men 8 timer å lage en plog. Betyr dette at den samfunnsmessig nødvendige arbeidstida for å laga en plog nå har blitt senka til 8 timer? Nei. Det tok nemlig smeden 200 arbeidstimer å lage slegga. Han lagde den ikke for å selge den på markedet, men for å bruke den til å lage plogene hurtigere. Den arbeidstida som er brukt til framstillinga av slegga, må altså *legges til* arbeidstida som trengs for å lage plogene. Da han har brukt 200 arbeidstimer på slegga og denne holder til 40 ploger, blir den arbeidstida pr. plog som

stammer fra den nye slegga, lik 5 timer. Den samla arbeidstida pr. plog blir altså ikke 8, men $8 + 5 = 13$ timer. Dvs. den samfunnsmessig nødvendige arbeidstida synker, ikke fra 20 til 8, men fra 20 til 13 timer.

Når vi berekner den arbeidstida som er nedlagt i en vare, må vi ikke bare rekne med arbeiderens eller handverkerens arbeidstid ved den siste prosessen, men også den arbeidstida som tidligere er lagt ned i maskiner, råvarer, brensel osv.

Det som skjer ved arbeidsprosessen, er at en del av det arbeidet som tidligere er lagt ned i arbeidsredskaper og råvarer overføres til varen.

Vi kan nå forsøke å tenke oss den mest automatiske og dataregulerte industri. Vi konstaterer ganske hurtig at en automatisk fabrikk med en liten arbeidsstyrke, overfører den arbeidsmengden som tidligere er lagt ned i maskiner, hjelpemidler osv. til produktet. Den automatiske maskinen har blitt lagd ved hjelp av dreiebenker som tidligere har krevet arbeid og råvarer. Til råvarene har det vært brukt arbeidskraft til å bryte opp og foredle osv. Den »automatiske» maskina trenger i tillegg overvåking og reparasjoner, data-maskinen må programmeres osv.

Snakket om at maskinene kan erstatte menneskene er altså en løgnaktig påstand som blir spredd av borgerskapet for å skjule det faktum at det er menneskelig arbeid som skaper menneskenes rikdommer.

1.3. Penger: En vares pris.

Alle vet at vi i daglig tale ikke går rundt og spør hvor mange arbeidstimer som er nedlagt i en vare. Vi spør hvor mye den koster – eller hvilken pris den har. *Prisen er varens verdi uttrykt i penger.*

Men før vi går nærmere inn på sambandet mellom en vares pris og dens verdi, er det nødvendig at vi gjør rede for *begrepet penger*.

a. Pengenes opprinnelse.

For å forstå pengenes rolle, må vi gå tilbake i tida til varebyttets første stadium. På denne tida blei ikke produktene laga for at de skulle byttes på et marked. Varebyttet blei utvikla fra det vareoverskuddet som oppsto da menneskene sjøl produserte sine bruksvarer. Byttet blei derfor begrensa til å gjelde et fåtall varer. Vi kan illustrere bytteprosessen ved formelen *1 bord = 40 kg brød*. (Brødet uttrykker her bordets verdi.)

På et seinere stadium i bytteprosessen er arbeidsdelinga utvikla vidare, og det antall varer som blir dratt inn i byttehandelen er blitt stadig større:

1 m tøy kan byttes med 1 bord
 eller 40 kg brød
 eller 3 g gull
 eller 2 kg salt

Vi lar varebyttet utvikle seg videre: Snekkeren går nå til bakeren for som vanlig å bytte bordet sitt med 40 kg brød. Men i stedet for et bord vil bakeren ha et par sko. Følgelig kan det ikke bli noe av handelen. Snekkeren kunne sikkert sjøl bake brød, men dette ville drive den samfunnsmessige arbeidsdelinga tilbake i tida og hindre den fortsatte utviklinga av produktivkreftene. Men la oss anta at det finnes en vare på markedet som ofte byttes og som er etterspurt. Vi kan la salt ha denne rollen. Snekkeren kan da få sitt brød om han betaler bakeren med 2 kg salt, som bakeren vet at han lett kan bytte til seg et par sko med. Saltet vil altså lette varebyttet og bli den varen som uttrykker alle andre varers verdi i forhold til sin egen verdi. Vi kaller nå saltet for den *allmenne ekvivalenten*, og vi illustrerer varebyttet slik:

2 kg salt = 1 bord
 = 1 m tøy
 = 40 kg brød
 = 3 g gull.

Vi må her huske at den allmenne ekvivalenten ennå ikke er knytta til en bestemt vare. På noen steder vil det være salt, andre steder tøy, huder osv. alt etter som etterspørselen etter de ulike varene varierte fra sted til sted. Men for at varebyttet skal kunne fortsette å utvikle seg, kan ikke en hvilken som helst vare tjene som ekvivalent. Det må stilles visse krav til den:

1. Den skal ta liten plass i forhold til sin verdi slik at den lett kan konsentreres.
2. Den må kunne deles i små deler slik at den også kan brukes som ekvivalent for varer med små verdier.
3. Den må være holdbar, så den ikke mister sin verdi under varebyttets forløp.

Som vi lett forstår oppfyller de edle metallene — gull og sølv — lett disse krav, og de kommer derfor til å utvikle seg til den allmenne ekvivalenten. Vi kan illustrere varebyttet slik:

3 g gull = 2 kg salt
 = 1 bord
 = 1 m tøy
 = 40 kg brød.

Vi ser her hvordan pengene nødvendigvis oppstår på et bestemt stadium i varebyttets utvikling.

Hvordan blir de edle metallenes verdi bestemt?

Gull og sølv gis ofte de mest magiske egenskaper. Men naturligvis må også

disse være underkasta verdiloven, dvs. deres verdier blir bestemt av den samfunnsmessig nødvendige arbeidstida som trengs til å frambringe og foredle dem. La oss se på et tilfelle hvor en baker produserer brød mens en gruvearbeider bryter og foredler gull. I en og samme tidsperiode framstiller bakeren 40 000 kg brød, mens arbeideren bryter ut 3000 g gull. Brødet og gullet kan da byttes med hverandre i det forhold som er angitt over – 3 g gull med 40 kg brød. Men hvis gruvearbeideren oppdaget en gullåre som ligger nærmere og som har rikere forekomster, så kunne han fordoble sin produksjon, dvs. på like lang tid produsere 6000 g gull. Nå ville sjølsagt bytteforholdet bli 6 g gull mot 40 kg brød, dvs. gullets verdi i forhold til andre varer ville ha blitt mindre.

b. Mynter og sedler.

I og med at varebyttet utvikles, blir det nå gullets oppgave å være *verdimål* for andre varer og dermed også fungere som *sirkulasjonsmiddel*.

I stedet for at et gullstykke veies ved hver byttehandel, faller det nå på staten å *prege* dets vekt, dvs. *slå mynt*.

Men også gull og sølv slites ned i åras løp. De mister stadig mer av sin vekt uten å miste sin verdi. Et nedslitt pengestykke som bare inneholder halvparten av sin opprinnelige gullmengde, byttes med et helt nytt pengestykke. Grunnen til dette er åpenbar – pengenes bruksverdi er bare å tjene som verdimål, og dette kunne de gjøre sjøl om de mista en del av sitt gull. I stedet for å bruke mynten som sirkulasjonsmiddel kunne en like gjerne bruke den innprega vekta – symbolet på verdien.

Sedlene. Utviklinga av pengesirkulasjonen gjorde det nødvendig at pengene blei uberørte av metalltapet. Dermed blei myntens preg stadig mer skilt fra dens verdi og blei etter hvert et symbol for verdien. Regjeringene kunne etter hvert erstatte gullet i mynten med mindre verdifulle metaller. I dag foregår varesirkulasjonen først og fremst ved hjelp av *sedler*. Hvordan kan det ha seg at vi bytter verdifulle varer med verdiløse papirer med et stempel på? Har regjeringene klart å forvandle gull til papir?

Innføringa av sedlene er fortsettelsen av den prosessen hvor myntens preg mer og mer skilles fra dens verdi. Det ubetydelige skillet som i begynnelsen blei utvikla mellom myntens pålydende verdi og dens virkelige metallverdi, har nå utvikla seg til et fullstendig skille. På det nærmest verdiløse papiret er nå bare stemplet (preget) igjen. Men akkurat som den nedslitte mynten godtas som betaling bare i den grad den kan erstatte den fullverdige mynten, *er også seddelen bare et tegn på verdi i den grad den står i stedet for gullet i sirkulasjonsprosessen*. For å gjøre dette lettere å forstå tar vi et eksempel:

Til varesirkulasjonen i et land trengs en gullmengde på 20 milliarder pund. Til denne sirkulasjonen trykker staten 1 milliard sedler – hver seddel påtrykt

20 pund. La oss tenke oss at regjeringen så trykker opp ytterligere 1 milliard 20-pundsedler. Nå er det 2 milliarder sedler med en pålydende verdi på 40 milliarder pund i omlop, men denne mengden tilsvarer bare en gullmengde på 20 milliarder — dvs. hver »20-pundseddel» tilsvarer bare 10 pund gull. Dette innebærer at en vare som tidligere kostet 10 pund, nå kommer til å koste 20 pund uttrykt i det gjeldende verditegnet (20-pundsedler). Uttrykt i gull er varenes verdi uendra. Prisene har steget, ikke som følge av at verdimålets — gullet — vekt har blitt mindre, men som følge av at mengden av verditekn (sedler) har økt.

Når verditeknet's totalsum blei fordobla, minka den mengden gull som hver enkelt seddel representerte med halvparten av den opprinnelige. Dermed blei varens nominelle pris fordobla.

Denne muligheten til å framkalle prisstigninger gjennom å trykke nye sedler (inflasjon), blir brukt av statsapparatet til å legge stadig større byrder på det arbeidende folket. Inflasjonen framkaller store prisstigninger, mens det arbeidende folks lønninger fryses fast.

1.4. VAREOMSETNINGA.

Vi har tidligere sett at forutsetninga for at to varer skal kunne byttes med hverandre er at de har samme verdi, dvs. inneholder samme mengde samfunnsmessig arbeidstid. De borgerlige profesjonelle »Marx-gjendriverne» sier at det ikke er arbeidet, men loven om tilbud og etterspørsel og konkurransen som avgjør varenes priser. Denne påstanden »bevises» ved at en og samme vare som inneholder like mye arbeid, ved forskjellige anledninger har forskjellige priser, nettopp fordi etterspørselen eller tilbudet har forandra seg.

Men vi vet godt at en bil ikke blir solgt for 100 kroner sjøl om vi har den rikeligste tilgang og den hardeste konkurranse. Mangelen på strømper kan heller ikke bli så stor at de kan selges for 10 000 kroner paret.

I stedet blir bytteverdiens *nivå* bestemt av det arbeidet som er nedlagt i produktet. En bil koster mer enn et par strømper fordi det trengs mer samfunnsmessig arbeidskraft til å framstille den enn til et par strømper. Derimot kan loven om tilbud og etterspørsel forklare hvorfor en bil koster 15 500 kr. en gang og 14 500 kr. en annen. Forandringene i tilbud-etterspørsel fører til at varenes pris pendler *omkring* varenes verdi, noen ganger er den større, andre ganger mindre. Den planløsheten eller konkurransen som hersker under kapitalismen, fører til at enten den ene eller den andre varen framstilles i større mengder enn det som tilsvarer det samfunnsmessige behovet. I et slikt tilfelle

kan ikke alle varene selges og prisen synker under varens verdi. Når det hersker balanse, tilsvarer prisen verdien, og ved varemangel stiger prisen over verdien. Men i *gjennomsnitt* og på lang sikt, selges varene til sine virkelige verdier. At varene ikke alltid og under alle omstendigheter selges til sine verdier, er ikke et tegn på at Marx' verdilov ikke gjelder. Prisenes svingninger omkring verdien har blitt påvist av Marx, og de kommer av den kapitalistiske økonomiens iboende anarki. At de borgerlige økonomene forsøker å forvrengte eller »gjendrive» den marxistiske verdiloven, kommer av at de har tatt borgerskapets klassestandpunkt og at de har som sin oppgave å skjule den sannheten som er så farlig for borgerskapet, nemlig at det er *arbeidet* som skaper verdiene.

Kan det ikke være slik at varene i gjennomsnitt ikke selges til sine virkelige verdier på markedet, men at konsumentene betaler overpriser på produktene i forhold til deres virkelige verdier? En kan godt tenke seg at en produsent ved et bytte ikke får så mye arbeid tilbake i de varene som han bytter til seg, som det arbeidet han har lagt ned i sin egen produksjon. Dette kan skje ikke bare en, men mange ganger. Men det kan ikke skje hvis vi betrakter *summen av alle bytteprosessene*. Hvis en vare betales over sin rette verdi, så tilsvarer dette at en annen vare betales under sin verdi. Hvis det var slik at en eller annen vare i gjennomsnitt kunne selges over sin verdi uten at en annen vares pris sank under dens verdi, ville dette bety at verdiene kunne skapes uten at de blei produsert, bare ved å selge. Dette er like umulig som å løfte seg sjøl etter håret.

Vi skal her ta et eksempel som viser dette: (se fig.)

A, B, C og D deltar i en byttehandel. De varene som sirkulerer er av tre slag: to av varene inneholder 5 arbeidstimer, fire av varene inneholder 4 arbeidstimer og to av varene inneholder 3 arbeidstimer.

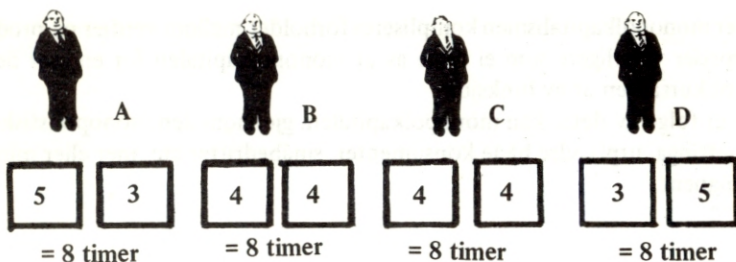
Den øverste delen av figuren viser hvorledes de ulike varene fordeler seg på eierne før varebyttet. A, B, C og D har altså hver varer som inneholder 8 timers arbeid. Varenes sammenlagte pris tilsvarer en pengemengde som inneholder 32 samfunnsmessig nødvendige arbeidstimer.

Ved bytteprosessen slutt har likevel A fått en varemengde som inneholder 9 timers arbeid, B og D har fortsatt en varemengde som tilsvarer 8 arbeidstimer, mens C **bare** har varer for 7 arbeidstimer. Den fortjenesten på en arbeidstime som A har fått ved bytteprosessen, kommer ikke fra himmelen, men har blitt betalt av C. Som vi ser inneholder de varene som har blitt bytta stadig 32 arbeidstimer.

Som vi skal se seinere, utbys varene under kapitalismen som en følge av konkurransen mellom kapitalistene, i gjennomsnitt ikke til verdien, men til sine *produksjonspriser*, (kostnader + gjennomsnittsprofitt).

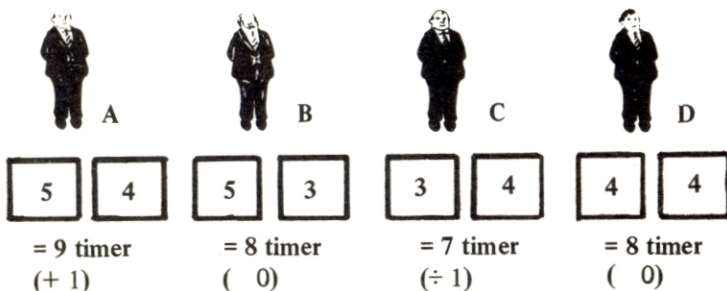
Dette innebærer at **noen** av varene selges til produksjonspriser som *ligger*

Før byttet:

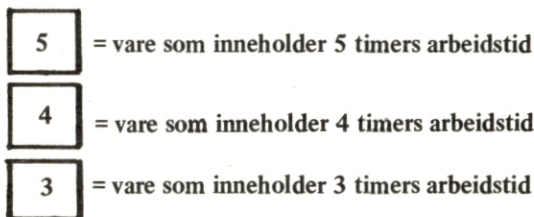

De åtte varenes sammenlagte verdi = 32 timer

Etter byttet:

De åtte varenes sammenlagte verdi er fremdeles 32 timer.

over deres verdi, andre selges til priser som *ligger under* deres verdi, mens igjen andre varer selges til priser som *faller sammen* med verdien. Også i dette tilfellet gjelder det at: *summen av alle produksjonspriser = summen av alle verdier*.

Under monopolkapitalismen kompliseres forholdet mellom verdier og produksjonspriser ytterligere som ei følge av at monopolkapitalen for en stor del setter konkurransen ut av funksjon.

Som ei følge av dette kan monopolkapitalen, gjennom den monopolistiske prisfastsettinga, utplyndre både konsumenter, småbedrifter etc. mer eller mindre permanent.

KAPITTEL 2. MERVERDIEN.

2.1. NØDVENDIG ARBEIDSTID OG MERARBEIDSTID.

For å beskrive hvordan merverdien oppstår, kan vi ta utgangspunkt i følgende eksempel:

En arbeider jobber for en kapitalist og skal framstille maskindeler.

For en dags arbeid får arbeideren 50 kr. i lønn. Råvarer, nedsliting av maskinen, brensel, lokalleie osv. som blir brukt til denne maskindelen, blir beregna til å koste 150 kr.

På markedet selger kapitalisten denne maskindelen, som det har tatt arbeideren en dag å lage, for 350 kr.

Kapitalisten har altså betalt $150 \text{ kr.} + 50 \text{ kr.} = 200 \text{ kr.}$ for å få maskindelen, men dens verdi er tydeligvis 350 kr. Hvordan kan dette stemme? Hvor kommer de resterende 150 kr. fra?

Vi skal nå undersøke forskjellige alternativer:

1. Har de kommet fra maskinen og råvarene? Den verdien som disse har lagt til varen har vi allerede overført i form av de 150 kr.
2. Har de oppstått i forbindelse med salget? Tydeligvis ikke! Dette ville innebære at kapitalistene kunne skape verdi ved bare å *selge* varer. Hvis en kapitalist har betalt en pris som ligger over verdien, så har en annen betalt en pris som ligger under. Som helhet kan ikke kapitalistklassen lure seg sjøl.

Nå gjenstår det bare et alternativ: varens verdi har blitt større gjennom arbeidsprosessen. Årsaken til økt verdi er altså arbeidernes arbeid. Men arbeideren får ikke betalt for den mengden av arbeid som han har økt varens verdi med. Hvis vi trekker fra den del av verdien som i arbeidsprosessen blir overført fra maskiner, råvarer osv., så har arbeideren ved sitt arbeid økt varens verdi med 200 kr. ($350 \text{ kr.} \div 150 \text{ kr.} = 200 \text{ kr.}$). Men som vederlag for dette får han bare 50 kr.

Varen arbeidskraft har altså den egenskapen som er så vidunderlig for kapitalisten, at den skaper større verdi enn hva den trenger til sin egen reproduksjon! (Om reproduksjon se neste avsnitt.)

La oss si at arbeideren har 8-timers arbeidsdag og at han på denne tida øker varens verdi med 200 kr. Dette tilsvarer da en verdiskaping på 25 kr. pr. time. Men da han får 50 kr. i lønn, får han bare full betaling for to arbeidstimer. Resten av dagen, 6 timer, arbeider han gratis for kapitalisten.

Den delen av arbeidsdagen som arbeideren bruker til å skape verdier som tilsvarer de samfunnsmessig nødvendige kostnadene til sin egen og sin families reproduksjon, kaller vi nødvendig arbeidstid. (I dette tilfellet 2 timer.) Den tida som arbeideren arbeider gratis for kapitalisten kaller vi merarbeidstida. (I vårt eksempel 6 timer.)

Vi ser altså hvordan kapitalisten i kraft av eiendomsretten til produksjonsmidlene tilegner seg merverdien. Arbeideren, som ikke eier noe produksjonsmiddel, blir tvunget til å selge den eneste varen han eier, arbeidskrafta si, til kapitalisten for å overleve.

Men er det ikke 8 timers arbeid som arbeideren får betalt for når han motar sine 50 kr.? Dvs. det arbeideren selger til kapitalisten er det *arbeidet* han gjør og ikke arbeidskrafta. Dette hevder naturligvis kapitalistene og etter dem de borgerlige økonomene, men slik er det ikke og kan det ikke bli.

For det første kan ikke arbeideren selge sitt arbeid. Dette presterer han jo først *etter* at han har sluttet en avtale med kapitalisten. Det han selger ifølge en slik avtale, er sin evne til å arbeide, i 8 timer, dvs. han selger arbeidskrafta si. Den får han betalt for. Men hva som skjer med denne arbeidskrafta når kapitalisten begynner å forbruke den, det er en helt annen sak som er helt skilt fra kjøpet.

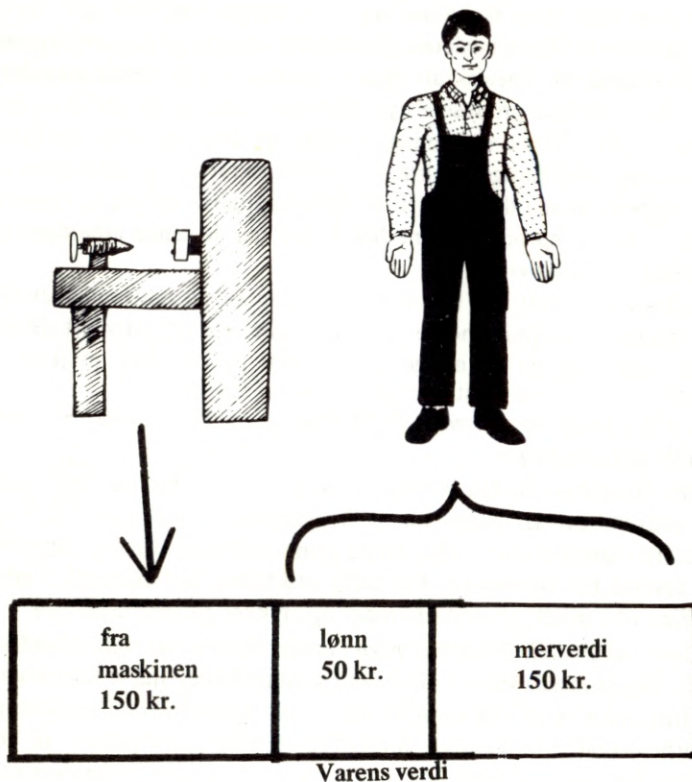
Det er ved benyttelsen av varen arbeidskraft at arbeideren begynner å levere sitt *arbeid*. Kapitalisten betaler på denne måten arbeideren 50 kr. for hans arbeidsevne i overensstemmelse med avtalen, normale forhold og situasjonen på arbeidsmarkedet.

Men naturligvis vet han at hans forbruk av denne arbeidsevnen i 8 timer vil gi ham en verdi på 200 kr.

Hvor skulle hans fortjeneste ellers komme fra? Når arbeideren selger arbeidskrafta si, disponerer kapitalisten over den hele arbeidsdagen. Arbeidskraftas bruksverdi for kapitalisten er nettopp at den skaper verdier som er større enn utgiftene til dens reproduksjon. De varene som produseres i arbeidsprosessen blir seinere solgt av kapitalisten til sine virkelige verdier. Ved dette får kapitalisten mer betalt for varene sine enn han har lagt ut til maskinslitasje, råvarer og arbeidslønn. Denne verdien, merverdien, har blitt skapt av arbeideren og

han har ikke fått noen erstatning for den, dvs. verdien har blitt utbytta av arbeideren.

Kapitalismen er ikke det første produksjonssystemet hvor utbytting eksisterer. Både slavesamfunnet og føydalsamfunnet var utbyttingssamfunn. Slaven tilhørte fullstendig slaveeieren, og føydalbonden måtte utføre arbeid (dagsverk) bestemte dager for godseieren uten å få erstatning. Men borgerskapet sier at det ikke eksisterer utbytting i det kapitalistiske samfunnet. Er ikke arbeideren »fri»? Hvem tvinger ham til å arbeide, han kan sjøl velge sin arbeidsplass. Arbeideren får lønn for sitt arbeid og blir beskyttet av loven. Men dette er bare formelt. Ettersom arbeideren bare eier sin egen arbeidskraft, blir han tvunget til å selge den til en kapitalist, og kapitalisten tilegner seg den merverdien som arbeideren skaper. Lønnsslaveriet under kapitalismen skiller seg bare i formen fra utbyttinga under slavesamfunnet og føydalismen.

2.2. VAREN ARBEIDSKRAFT.

a. Hva bestemmer arbeidskraftas verdi?

Det kapitalistiske produksjonssystemet kjenneteknes ved at kapitalistene eier produksjonsmidlene og dermed kan tilegne seg den merverdien som arbeiderne skaper i arbeidsprosessen. Arbeiderne på si side må selge den eneste varen de har – sin egen arbeidskraft – til kapitalistene som derved midlertidig disponerer over den.

Hvilke faktorer bestemmer da arbeidskraftas verdi?

- a. På samme måten som for alle andre varer blir arbeidskraftas verdi bestemt av den nødvendige arbeidstida som kreves for å framstille den. En arbeiders arbeidskraft finnes i hans muskelstyrke, erfaring, kunnskap og yrkesdyktighet. For at arbeideren skal holde seg i live, trenger han først og fremst mat, klær og husrom. Men arbeideren blir nedslitt til slutt og dersom kapitalisten skal få tilførsel av arbeidskraft også i framtida, må de betale arbeiderne så stor lønn at de kan produsere nye arbeidere. Dvs. at de kan ha en familie, hustru og barn, betale utdanninga til den nye arbeidskrafta osv. I de samfunnsmessig nødvendige utgiftene til arbeidskraftas reproduksjon, må vi altså rekne med alle disse utgiftene. Hvis kapitalistene kan få kvinnene og barna til sjøl å reproducere sine behov, da kan de senke arbeidernes lønn (absolutt eller relativt).
- b. Arbeidskraftas verdi blir bestemt av verdien av de nødvendighetsartikler som trengs for å opprettholde og fornye arbeidskrafta. Men arbeidskraftas verdi skiller seg fra de øvrige varers verdi på bestemte punkter. Dens størrelse bestemmes først og fremst av to faktorer:

For det første av den reinte fysiske grensa og for det andre av den tradisjonelle levestandarden.

Den fysiske grensa blir bestemt av verdien av de absolutt mest uunnværlige nødvendighetsartiklene for at arbeiderklassen skal kunne leve og fornyes. Hvis lønna synker under denne grensa, vil dette vise seg i form av kortere levetid for arbeiderne, for tidlig utslitning, lavt barnetall i arbeiderfamilier, økt antall yrkessjukdommer og ulykker på arbeidsplassen.

Den tradisjonelle levestandarden i landet bestemmer også arbeidskraftas verdi. Når lønnsvilkårene i ulike land sammenliknes, må vi ta hensyn til en rad historiske og sosiale forhold som f. eks. klimaforhold, omkostningene til arbeidskraftas utdanning, forskjellig størrelse på utgiftene til arbeidskraftas reproduksjon som kommer av de ulike nivåene i arbeidsproduktivi-

tet og arbeidsintensitet i de forskjellige land, forskjellige utgifter til forbruksvarer, forskjellig levesett osv.

Når vi i Norge diskuterer arbeidskraftas verdi må vi ta hensyn til slike faktorer som den harde arbeidsintensiteten, de høye krava til arbeidskraftas utdanning, arbeidskraftas evne til å arbeide langt fra bostedet osv.

Jo lenger kapitalismen utvikler seg, desto hardere blir arbeidsintensiteten og krava til arbeidskraftas dyktighet. Dermed forbruker arbeiderne mer arbeidskraft på kortere tid, noe som naturligvis fører til at også utgiftene til arbeidskraftas reproduksjon hele tida øker. Hvis arbeidskrafta ikke skal slites ned altfor tidlig, eller fordi arbeideren ikke bare skal orke å jobbe i det harde arbeidstempoet noen uker av gangen, trengs det at han får muligheten til å hvile i fritida (da denne muligheten ikke finnes i arbeidstida). Arbeideren trenger altså sommerhytte, noen ukers ferie på landet, adgang til radio og TV for å kunne »kople av» skikkelig. Den økte nedslitinga av arbeidskrafta stiller også høyere krav til sjukehjelp, fritidssysler osv.

Kjøleskap, vaskemaskiner osv. er heller ikke et tegn på at arbeideren har det spesielt bra. Disse hjelpemidlene er i dag helt nødvendige for at kvinnene skal kunne gå ut i arbeidslivet for å utbyttes av kapitalistene. Stadig færre arbeiderfamilier klarer seg med bare mannens lønn, noe som gjør det helt nødvendig for kvinnene også å søke ut i arbeidslivet. Dette kunne de ikke ha gjort hvis ikke husarbeidet var rasjonalisert i den grad som det er i dag.

Blir det ikke også mer og mer nødvendig for en arbeider å ha bil for å kunne komme på jobben? Hvordan ville f. eks. en bygningsarbeider klare seg uten bil?

b. Hva bestemmer arbeidskraftas pris (lønna)?

Lønna bestemmes allikevel ikke bare av arbeidskraftas verdi sjøl om lønna i gjennomsnitt pendler om denne. De faktorer som bestemmer lønna er: 1) arbeidskraftas verdi, 2) kampen mellom arbeidere og kapitalister, 3) tilbud på og etterspørsel etter arbeidskraft. I sin higen etter maksimalfortjenester forsøker kapitalistene å presse arbeidskraftas lønn *under* utgiftene til arbeidskraftas reproduksjon slik at bare den fysiske grensa står igjen. Hvis arbeiderne skulle avstå fra å sloss for sine lønnskrav, ville de snart bli pressa ned på slavens nivå – med slavens elendighet, men uten slavens trygghet. For å forstå hva kampen mellom arbeid og kapital betyr for arbeiderklassens økonomiske stilling, kan vi se på situasjonen i Hitlers Tyskland etter 1933. Tre måneder

etter nazistenes maktovertakelse blei fagforeningsbevegelsen knust. De militante arbeiderne blei kasta i fengsel eller konsentrasjonsleirer, kollektive avtaleforhandlinger blei avskaffa og streiker forbudt.

I 1936 tjente en dyktig arbeider mindre enn i 1932. Den tyske gjennomsnittskonsumenten konsumerte i 1938 mindre matvarer av høyverdig kvalitet enn i 1929. Trass i den stigende sysselsettinga sank lønnesnes andel av nasjonalinntekten fra 57 % i 1932 til 54 % i 1938, mens kapitalinntektene steg fra 17 % til 27 %. (Opplysningene henta fra Huberman: Människans rikedomer, Raben og Sjøgren, side 267. Bo Gustafssons etterord).

Arbeiderne forsøker derfor å organisere seg for å heve prisen på sin arbeidskraft, beskytte seg mot lønnsnedsetting, bekjempe forsøk på å øke arbeidsdagens lengde.

For å organisere seg i denne kampen skapte arbeiderklassen sine fagforeninger. Men i disse har reformistene tilegna seg makta, særlig sentralt. Gjennom sitt classesamarbeid har de vendt fagorganisasjonen til å bli et viktig organ for å kontrollere og presse ned arbeiderne og for å slå ned deres kamp.

Det er derfor en viktig oppgave for kampinnstilte fagorganiserte å bekjempe pampene, reise det faglige demokratiet og gjenreise fagbevegelsen på klassekampens grunn. Men samtidig er det like viktig å reise kampen på *grunnplanet* på tvers av fagforeningsbyråkratiet, noe som den siste tidas utvikling i streikebevegelsen har vist nødvendigheten av.

Kampen for arbeiderklassens dagskrav er en viktig del av klassekampen, men vårt mål er ikke bare å lede arbeiderklassens kamp for disse krava.

En varig forbedring av arbeiderklassens situasjon er bare mulig ved at det kapitalistiske systemet blir knust og arbeideren ikke lenger er lønsslave.

Også variasjonene i spørsmålet *tilbud og etterspørsel på arbeidskraft* har betydning for lønna.

Når det er høykonjunktur, vokser etterspørselen etter arbeidskraft hurtig, og arbeideren kan få en pris for arbeidskrafta si som ligger over dens verdi.

På grunn av dette lønner det seg for kapitalistene å erstatte arbeidskrafta med maskiner (rasjonaliseringer), som f. eks. har vært tilfelle på 60-tallet.

Ved dette øker igjen tilbudet på arbeidskraft og lønna synker i forhold til prisene.

KAPITTEL 3. KAPITALEN.

3.1. KAPITALEN OG DENS SAMMENSETNING.

Hva er egentlig kapital? De borgerlige økonomene hevder at de enkleste produksjonsredskapene er kapital. Du eier alltid et eller annet produksjonsredskap — altså er du også en kapitalist. Og følgelig har det alltid vært kapitalisme, fordi til og med steinaldermannen hadde enkle produksjonsredskaper.

Dette syn kan ikke være riktig. Feilen er at man *sammenblander produksjonsredskaper og kapital*. Produksjonsredskaper har det vært bestandig, men kapital har kommet til relativt seint. For at produksjonsmidlene skal bli til kapital, dvs. en kilde til profitt, kreves det visse betingelser. Først og fremst må produksjonsmidlene være i privat eie, og som en følge av dette må størstedelen av det arbeidende folket være eiendomsløse, lønnsarbeidere.

Kapital er i bunn og grunn et samfunnsmessig forhold, nærmere bestemt mellom det nåværende samfunnets hovedklasser, arbeiderklassen og kapitalistklassen.

Kapital er en verdisum som gjennom utbytting av arbeiderklassen innbringer merverdi.

Men alle deler av kapitalen spiller ikke samme rolle i utbyttinga. En del av kapitalen brukes til å bygge fabrikker, skaffe maskiner, gjøre installasjoner, kjøpe råvarer, brensel, energi, vann og annen hjelpeutrustning.

Vi har tidligere (kapittel 2.1.) sett hvorledes de verdiene som er opphopa i disse hjelpemidlene blir overført til det nye produktet gjennom arbeidsprosessen.

Denne delen av kapitalen forandrer ikke sin størrelse i løpet av produksjonsprosessen, og vi kaller den derfor *konstant kapital* (forkortes k).

Den andre delen av kapitalen blir anvendt av kapitalisten til å ansette arbeidere — dvs. kjøpe arbeidskraft. Som vi har sett tidligere så eier kapitalisten ved produksjonsprosessens slutt en vare som har økt mere i verdi enn

hva kapitalisten har betalt arbeideren. Den delen av kapitalen som går med til å kjøpe arbeidskraft, øker i løpet av arbeidsprosessen og kalles derfor *variabel kapital* (forkortes v).

I vårt tidligere eksempel (kapittel 2. 1.) utgjorde den konstante kapitalens del av varens verdi 150 kr.; den variable kapitalens del 50 kr. og merverdiens del 150 kr.

Forholdet mellom den konstante og den variable kapitalen kaller vi for *kapitalens organiske sammensetning*. Dette kan skrives: k/v. Jo større den konstante kapitalen er i forhold til den variable, desto større blir følgelig kapitalens organiske sammensetning.

3.2. KAPITALAKKUMULASJONEN.

I vårt eksempel blei varens verdi delt i tre deler: den konstante kapitalen (150 kr.) = k, den variable kapitalen (arbeidslønna 50 kr.) = v og merverdien (150 kr.) = m, dvs. delt i delene 3 : 1 : 3 (3 til 1 til 3).

Hvis vi antar at denne fordelinga også gjelder for hele den totale investerte kapitalen i denne industrien og at dette dreier seg om 2 000 000 kr., så vil den fordele seg slik: 1 500 000 kr. i konstant kapital (k) og 500 000 kr. i variabel kapital (v). Denne variable kapitalen skaper så en merverdi (m) på 1 500 000 kr. I vårt eksempel blir kapitalens organiske sammensetning:

$$\frac{k}{v} = \frac{1\,500\,000\text{ kr.}}{500\,000\text{ kr.}} = 3.$$

Om vi antar at kapitalistene nå av sin opprinnelige merverdi på 1 500 000 kr. avstår en del til handelskapitalisten, betaler en del i skatt til den kapitalistiske staten og bruker noe til sitt eget ikke ubetydelige konsum, så vil det ennå gjenstå la oss si 250 000 kr.

Hva gjør kapitalistene med disse pengene? Jo, han kjøper flere maskiner og ansetter mer arbeidskraft for ytterligere å kunne utvide produksjonen og få enda større profitter. Denne prosessen hvor kapitalisten investerer en del av den tidligere skapte merverdien i konstant og variabel kapital, kaller vi *kapitalakkumulasjon*.

Når nå kapitalisten skal fordele kapitalen på konstant og variabel kapital, vil han da hele tida investere 3/4 av den nye kapitalen i konstant kapital (maskiner, råvarer) og 1/4 i variabel kapital (for å ansette folk)?

Nei! Hvis kapitalistene skal henge med i den tekniske utviklinga og ikke bli slått ut av sine konkurrenter, må de investere en stadig større del av kapitalen i maskiner og andre hjelpemidler, mens den del av kapitalen som går med til å ansette flere arbeidsfolk stadig blir mindre. Av de 250 000 kr. som det gjen-

står å fordele, kommer ikke 3/4, (dvs. 180 500 kr.), men la oss si 4/5 (dvs. 200 000 kr.) til å bli brukt til konstant kapital og bare 50 000 kr. til nyansettelse. Fordelinga av kapitalen vil nå bli:

	konstant (k)	variabel (v)
»gammel»	1 500 000 kr.	500 000 kr.
ny	200 000 kr.	50 000 kr.
sum:	1 700 000 kr.	550 000 kr.

Kapitalens organiske sammenheng i den nye situasjonen blir:

$$\frac{1\,700\,000\text{ kr.}}{550\,000\text{ kr.}} = \frac{3,1}{1} \text{ dvs. } 3,1 \text{ til } 1.$$

Hvis vi forutsetter at merverdiraten er konstant, så vil merverdien nå bli: 550 000 kr. $\cdot$ 3 (da merverdiraten er 3, se kap. 4. 1.) = 1 650 000 kr.

Av dette eksemplet følger to ting:

- For det første: at kapitalen hele tida vokser, (akkumuleres) ved at merverdien som er skapt tidligere blir lagt til den opprinnelige kapitalen.
- For det andre: i og med at kapitalen vokser, så vokser kapitalens to deler med *ulike hastigheter*. Produktivkreftene brukes slik at det trengs færre arbeidere for å framstille en gitt varemengde. Maskinene får en stadig større del av bevillingene på bekostning av arbeidslønnene, dvs. kapitalens organiske sammenheng vokser.

KAPITTEL 4. FORHOLDET MELLOM ARBEID OG KAPITAL

4.1. MERVERDIRATEN (ELLER GRADEN AV UTBYTTING).

Kapitalisten har ett og bare ett eneste mål for sin virksomhet; å få størst mulig overskudd på kapitalen sin.

Når han skal undersøke hvordan hans kapital forrenter seg, rekner han overskuddet i prosent av hele kapitalen, dvs. i prosent både av det han investerer i lønn og det han investerer i maskiner og råvarer. Det er sjølsagt likegyldig for ham hvorledes den profitten han får oppstår, bare han får en viss prosent i overskudd på hver kr. Men vi vet at den eneste kilden til profitt er det menneskelige arbeid. Derfor kan kapitalistklassen som helhet bare øke sine profitter ved å *øke utbyttinga* av arbeidskrafta.

Fordi *nyskapinga* av verdier bare kommer fra den delen av kapitalen som blir brukt til arbeidslønninger, er det merverdien i forhold til denne som er avgjørende, dvs. forholdet mellom merverdien (m) og den variable kapitalen (v). Dette forholdet m/v kaller vi *merverdiraten eller graden av utbytting*.

I vårt eksempel var merverdien 150 kr. og lønna 50 kr., dvs. merverdiraten: $\frac{m}{v} = \frac{150 \text{ kr.}}{50 \text{ kr.}} \cdot 100 \% = 300 \%$. Denne brøken (raten) er det riktige målet på utbyttinga.

Fordi kapitalistenes profitt kun kommer fra den merverdien som arbeiderne har skapt, arbeider kapitalisten som en rasende for å øke merverdien. Vi skal nå se litt på hvilke måter han kan gjøre dette på.

4.2. PRODUKSJON AV ABSOLUTT MERVERDI.

I avsnittet om merverdien (kap. 2) har vi sett at den tida som arbeideren arbeider kan deles i to deler. Vi har for det første den *nødvendige arbeidstida*, hvor arbeideren produserer de varene som tilsvarer arbeidskraftas verdi, og for det andre *merarbeidstida*, hvor han arbeider for kapitalisten uten vederlag. Merarbeidstida kan for det første økes ved at *arbeidsdagen* forlenges. Vi sier da at produksjonen av absolutt merverdi blir økt. Dette kan igjen skje på to måter.

a) Ved forlenging av arbeidsdagen.

(Se fig. I. a.) Vi tar som eksempel en arbeider som arbeider 8 timer. På to av disse timene framstiller han de varene som tilsvarer utgiftene til seg og sin families underhold og videreføring. Resten av arbeidsdagen, dvs. 6 timer, arbeider han gratis for kapitalisten. Hvis kapitalisten klarer å tvinge arbeideren til å jobbe ytterligere 1 time pr. dag, så øker merarbeidstida fra 6 til 7 timer. Jo mer kapitalisten kan forlenge arbeidsdagen, desto større blir hans merverdi. Men kapitalisten kan ikke tvinge arbeideren til å arbeide 24 timer i døgnet, også en arbeider må ha tid til å sove, spise, vaske seg osv. Arbeidsdagen har med andre ord visse *fysiske grenser*. Utover denne trenger arbeideren også tid til visse sosiale og kulturelle beskjeftigelser som møter, kino, teater osv. Dette setter en *moralsk grense* for arbeidsdagen.

Den metoden som vi redegjorde for over, benytta kapitalistene seg av spesielt i kapitalismens barndom. Men arbeiderklassen organiserte seg til kamp for å begrense arbeidsdagens lengde. 8-timersdagen blei stilt som kampparole og arbeiderklassen klarte å tvinge den kapitalistiske staten til å begrense arbeidsdagen *ved lov*.

Sjøl om denne metoden ikke brukes spesielt mye i de moderne kapitalistiske landa i dag, er den fortsatt vanlig i de koloniale og fascistiske landa. Også i de kapitalistiske landa i dag merker vi hvorledes kapitalistene utnytter arbeidskrafta i form av overtidsarbeid, forkorting av pauser o.l.

b. Ved økt arbeidsintensitet.

Da arbeiderklassen gjennom sin kamp hadde tvunget igjennom en viss lov-messig begrensning av arbeidstida, forsøkte kapitalistene å øke sin merverdi hovedsakelig på andre måter. Den viktigste måten blei å gjennomføre forskjellige «rasjonaliseringer» for å presse opp arbeidstempoet og for å øke produktiviteten. Dette er i dag den viktigste måten å øke utbyttinga på i de imperialistiske landa. Ei «rasjonalisering» fører også til at arbeidsintensiteten øker. Arbeideren bruker mer muskelstyrke, hjerneenergi osv. på *samme tid* som før. Kapitalistene hevder at den økte produksjonen kommer av rasjonaliseringa i maskinparken, men arbeiderne veit at hver «rasjonalisering» fører til økt arbeidstempo og hardere press. De såkalte rasjonaliseringene kan bety et eller flere av følgende alternativ.

- I. En arbeider får stadig flere maskiner å passe på.
- II. Maskinenes eller samlebåndas hastighet øker, noe som medfører at arbeideren også må holde et høyere tempo.
- III. Akkordsystemene forandres slik at de mer effektivt driver opp arbeidstakten (f. eks. innføringa av lagsakkord).

Alt dette blir gjort i den hensikt å presse en større arbeidsmengde ut av arbeiderne på en viss tid.

I vårt eksempel (se fig. I. b.) har vi vist hvordan den absolutte merverdien øker ved at produktiviteten fordobles.

4.3. PRODUKSJON AV RELATIV MERVERDI.

Merverdien kan også økes uten at den totale arbeidsmengden forandres, dvs. uten at arbeidsdagens lengde eller arbeidsintensiteten i den fabrikk det dreier seg om blir endra.

Dette er mulig hvis den *nødvendige arbeidstida blir mindre*. Merarbeidstida vil ved dette øke. Dette kan skje på følgende vis:

- a. *Ved økt produktivitet i de bransjer som produserer arbeiderklassens konsumvarer.* Vi antar at to timers arbeid tilsvarer de varene som trengs til arbeidernes reproduksjon pr. dag. Hvis nå arbeidsproduktiviteten blir fordobla i de bransjene som produserer matvarer, klær osv. i forhold til produktiviteten i de øvrige bransjene, så trenger arbeiderne ikke arbeide i to, men bare i en time for å bytte til seg de varene de trenger til sin og sin families reproduksjon. Dette gjør det mulig for kapitalistene å senke penge-lønna.
- b. *Ved lønnsenkninger.* Kapitalistene strever alltid etter å presse arbeidslønnene ned slik at bare den reint fysiske grensa for arbeidskraftas verdi står tilbake. De direkte lønnsnedsettelsene møter imidlertid alltid sterk motstand fra arbeiderne.
- c. *Ved inflasjonspolitik.* Inflasjonen øker prisene på alle varer mens lønna *ikke* stiger i samme grad. Dette er det samme som en lønnsnedsettelse uten inflasjon. Metoden har blitt stadig mer vanlig særlig etter annen verdenskrig.
- d. *Ved import av billige matvarer* og andre varer som inngår i arbeiderklassens reproduksjon og som produseres billig i utlandet.

4.4. LØNNSOPPGJØR OG LØNSSKAKETEORI.

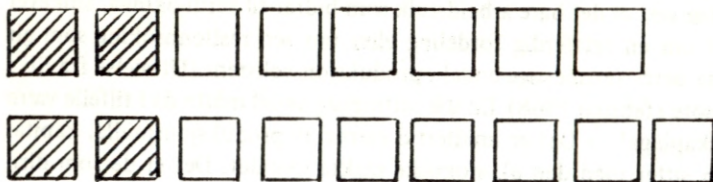
I. Hva er et lønnsoppgjør?

Når inntekten i et samfunn, nettonasjonalproduktet¹, øker fra et år til et annet, skyldes det i hovedsaken tre forhold:

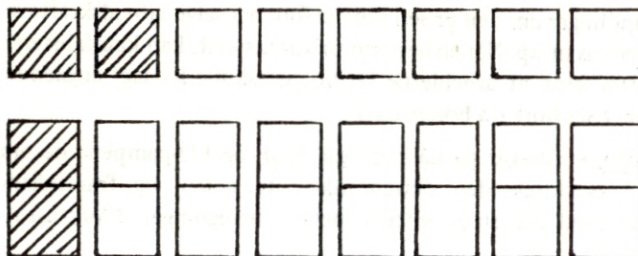
- a) Antall årsverk øker.
- b) Arbeidstempoet er skrudd opp eller produksjonen er mer «effektivt» organisert.

PRODUKSJON AV ABSOLUTT MERVERDI.

I a. Arbeidsdagen forlenges – merarbeidstiden øker

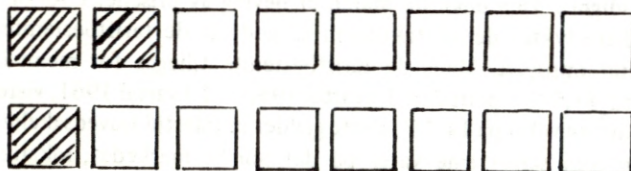

I b. Arbeidsintensiteten øker – produktiviteten fordobles

PRODUKSJON AV RELATIV MERVERDI.

2. Den nødvendige arbeidstiden minker.

= nødv. arbeid.

= merarbeid

Hver rute tilsvarer en arbeidstime.

c) Bytteforholdet med utlandet er bedra. — (Den siste faktoren vil vi i hovedsak se bort fra da det er lite norske kapitalister kan gjøre med dette på kort sikt).

Som vi har sett er det bare arbeidsfolk som bidrar til verdi-økinga, allikevel snakkes det om en rettferdig fordeling eller om «en reallønnsøkning som gir lønnstakerne deres rettmessige andel i produksjonsveksten» (Uttalelse fra SF's landsstyremøte i februar 1968). En slik rettmessig andel måtte da i tilfelle være heile verdiskapinga! — Det er imidlertid eierne av produksjonsmidla, kapitalistene, som sitter med den økonomiske makta i landet. Det er de som dirigerer den økonomiske politikken som de vil.

Et lønnsoppgjør er nemlig ingen fordelingsprosess av ei «kake». Når tariff-forhandlingene foregår er «kaka» ennå ikke bakt. Disse forhandlingene er i virkeligheten forhandlinger om den prisen arbeidsfolk må selge arbeidskrafta si for inntil tariffperiodens utløp. Når en bestemt pris er fastsatt, kan kapitalistene gjøre kjempeprofitter uten at arbeiderne får noe de skulle ha sagt angående fordeling av denne. (Ser bort fra bonus o.l.)

Slik et tariffoppgjør foregår på nå kan også NAF og LO-pampene be om moderasjon ved å svartmale den økonomiske situasjonen og framtidsutsiktene, underbygd med alle slags «vitenskapelige» beregninger. (Aukrustutvalget).

Under selve tariffoppgjøret settes hele det borgerlige propagandamaskineriet inn, medregnet gråtekonene i LO og AP, for å få arbeidsfolk til å jobbe så billig som mulig, —helst gratis. — Etter at oppgjøret er vel overstått og NAF- og LO-folkene kan puste lettet ut, tar kapitalistene til å se seg om etter måter å redusere realverdien av de lovede lønnsutbetalingene. Her har de i hovedsak to muligheter til rådighet. Den enkleste måten er heving av prisene. I 50- og første delen av 60-åra lyktes denne taktikken så godt at de tariffbestemte tillegg ble mer enn oppspist. Mens de tariffbestemte tillegg for menn i industrien økte med 13,5 % i perioden 1.kvartal 1956 — 1.kvartal 1961, viste konsumprisindeksen² en vekst på 14,4 %. Dette gjelder imidlertid hovedsakelig bare de næringene som selger sine varer på det norske markedet, såkalte skjerma næringer. Såkalte konkurranseutsatte næringer må ty til andre midler for å øke profitten. Det ene er det som er nevnt innledningsvis som går på å rasjonalisere og drive arbeidskrafta til det ytterste, mot dette har man ingen garantier i tariffavtalene. Det andre er imidlertid enda mer utpekulert. Det går på å senke kostnadene ved å overføre en del av disse på staten, d.v.s. å betale disse med skattemidlene. Etter at kapitalistene først har betalt arbeidsfolk en viss pris for deres arbeidskraft, trekker de inn igjen en del av denne summen i skatter som den borgerlige staten bl. a. nytter til å skaffe billig kraft

til den kraftkrevende industrien, til å betale forskning for monopolkapitalen eller til å foreta grunnlagsinvesteringer slik at kapitalistene slipper denne utgiftsposten. – Slik ser man at de som sitter med den økonomiske makta i samfunnet kan manipulere med det arbeidende folket etter alle kunstens regler.

II. Tarifforhandlingene – prisen på arbeidskrafta fastsettes.

Arbeidsfolk vil aldri glemme tariffoppgjøret i 1968. NAF og LO-pampenes taktikk lyktes da så godt at det ulma på arbeidsplassene sjøl måneder etter oppgjøret. Karakteristisk for stemninga er at til og med formannen i NNN, Åge Petersen uttalte: »Dette var et diktat verre enn lønnsnemnd.» – Hvordan greide kapitalistene å få et slikt oppgjør, når stemninga på arbeidsplassene før tarifforhandlingene tok til, var mer militant og kampbevisst enn i noe oppgjør på lenge? – Kapitalistenes taktikk under dette oppgjøret kan gjerne danne lærebok i hvordan det går når NAF spiller på alle tangentene og arbeidsfolks egen organisasjon, LO, er i klasseforrædernes hender.

Den 8. januar vedtok Representantskapet i LO at forbundsvisе oppgjør skulle anvendes ved årets tariffrevisjoner. Kravet om forbundsvisе oppgjør var imidlertid ikke retta mot arbeidskjøperne. Det skulle vise seg å være et reint taktisk utspill for å dempe gemyttene på arbeidsplassene. Det var nemlig klart at NAF ønska et samordna oppgjør og LO-pampene var fullt klar over at det var lettere å sikre »en stabil prisutvikling» og et oppgjør i samsvar med »de real-økonomiske muligheter», om folket sjøl ble holdt lengst mulig borte fra forhandlingene. Det skulle derfor være helt klart hvorfor et samordna oppgjør var å foretrekke for kapitalistene. For det første kunne de stole fullt og helt på at et oppgjør styrt av LO-pampene ville falle ut til deres fordel. For det andre ville det bli vanskeligere å legge fram »vitenskapelige beregninger» av typen Aukrustutvalget, om folka på den enkelte arbeidsplass, i det enkelte forbund sjøl fikk ta del. Det ville bety kamp, for løgna om »kaka som skal deles», om »eierinntekta som er så lav at det kan bli snakk om plassoppsigelser», ville bite lite når folket så med egne øyne hvordan kapitalistene hova inn profitter.

For det første ble halve vitsen med forbundsvisе oppgjør fjerna gjennom den såkalte »rammeavtalen» for forhandlingene. Dette gjelder for det første kompensasjon for arbeidstidsforkortelsen. Nedsettelsen av arbeidstida fra 45 til 42 1/2 timer i uka skulle i prinsippet ikke gå ut over arbeidsfolks lønnsposser. Hva skjedde imidlertid? Etter først å kreve full kompensasjon for arbeidstidsforkortelsen går LO med på å gjennomføre tiltak som skal motvirke at den kortere arbeidstida slår ut i produksjonstap. Dvs. de krever at arbeidsfolk skal jobbe så mye hardere enn tidligere at arbeidstidsforkortelsen

ikke skal gå ut over kapitalistenes profitt! Det må sies å være en enestående form for kompensasjon.

Det andre punktet i »rammeavtalen» er indeksreguleringsklausulen. Også her fikk arbeidsskjøperne det som de ville. For det første ble det enighet om halvautomatisk regulering.³ For det andre gikk det som NAF ville i spørsmålet om hvor mye indeksen kan stige før arbeiderne kan kreve kompensasjon. Det ble enighet om 5 poeng, som i virkeligheten tilsvarer 7 poeng på den gamle indeksen. Den nye konsumprisindeksen man innførte i 1968 var et utpekulert triks i å redusere prisstigningseffekten på indeksen. Dette greide man ved å redusere den vekten »matvarer, bolig, lys og brensel» har fra 53,5 % i den gamle til 41,7 % i den nye indeksen. Det betyr selvsagt at kapitalistene nå har mye større spillerom enn tidligere når det gjelder heving av prisene på slike varer før det slår ut i indeksen og danner grunnlag for kompensasjon.

Første forbund ute var Norsk Jern og Metallarbeiderforbund. Både Arbeiderbladet og de borgerlige avisene hadde da som vanlig kjørt ut den kjente lekse om katastrofeår for norsk økonomi. — Kravene for verkstedsindustrien, som skulle være retningsgivende for forbundet, var mer moderat enn noen gang. Det ble bl. a. ikke stilt noe krav om generelle lønnstillegg. Man kjørte imidlertid på linja om »solidarisk lønnspolitikk» ved å kreve øking av minstelønnsattsene på 25 %, økte skifttillegg og mer konkrete bestemmelser om akkordavsavn.⁴

Arbeidsgiverne avspiste det hele med tilbud om lønnsøkning på 1 %. NAF visste de hadde LO-pampene i ryggen og at de kunne regne med forbundsvise oppgjør om det kom til brudd mellom MVL og J&M. Som kjent ble det brudd, plassoppsigelser samt lock-out for 34 000 mann i 6–7 andre forbund.

Riksmeklingsmannen, NAF's mest trofaste lakei ble så trukket inn. Forslaget han la fram, og som ble godkjent av partene, var så usselt at en arbeider som hadde en uoppdelt timelønn på kr. 9,- ikke fikk lønnsforhøyelser i det hele tatt! Det var ikke rart pampene i J&M skalv i buksa med tanke på hvordan de skulle få medlemmene til å stemme JA til et forslag som dette. Kapitalistene hadde sikret seg en halv seier. Når arbeidsfolks egne tillitsmenn hadde godtatt et forslag, visste de godt at folk hadde liten lyst til å stemme mot sine egne tillitsmenn. Eller som det sto i Arbeidsgiveren nr. 11/68: »Stemmer man mot forslaget, innleder man derved en aksjon som også er rettet mot deres egne organisasjoner og deres egne tillitsmenn.» LO-pampene var dermed helt på arbeidsskjøpernes side. Det ble nå en prestisjesak for LO å få forslaget vedtatt. Måten pampene i LO taklet denne situasjonen på viser klart hvilken rolle LO kan spille når det gjelder å sikre »moderate» oppgjør.

For det første ville de ha ca. en måned til å overtale folka innen J&M til

å godta forslaget. For det andre kjørte de ut hele sitt propaganda-apparat for å lure arbeidsfolk både med ros og ris til å støtte deres forslag. I denne måneden ble 16 såkalte informasjonskonferanser med ca. 1200 bedriftstillitsmenn avholdt. På hver konferanse møtte det selvsagt representanter for forbundets administrasjon og forbundsstyret. Nå kunne kapitalistene bare sitte hjemme å gni seg i henda og vente på et klart JA. — Det ble imidlertid ikke så klart. Alle klassebevisste arbeidere hadde gjennomskua humbugen, og det var så vidt »båten bar». 21 304 stemte for. 19 934 stemte mot.

Resten av oppgjøret fulgte samme sporet. NAF foreslo felles forhandlinger for endel forbund, noe LO-pampene grep begjærlig da det var helt klart at bare på denne måten kunne de sikre kontrollen. NAF brukte lock-out-våpenet så dyktig mot de 6 forbunda som prøvde forbundsvise forhandlinger, at Riksmeklingsmannen krevde at disse forhandlingene skulle koples sammen med fellesforhandlingene.

Den 6. mai »lyktes det riksmeklingsmannen å sette fram et forslag som ble godtatt for de 10 forbund» (de som hadde inngått felles forhandlinger). Resultatet fra uravstemninga ble 57 261 ja-stemmer mot 50 783 nei-stemmer. I alle forbunda som hadde holdt på forbundsvise avstemninger, ble forslaget selvsagt nedstemt klart. Her var det bare 39 % ja-stemmer og hele 61 % nei-stemmer. At uravstemninga allikevel ga flertall forstår en bedre når en ser hvordan tillitsmennene i de »10» bevisst forsøkte å hindre skikkelig opplysning til medlemmene. En leder i forbundsbladet »Tekstil-bekledning» skal siteres til skrekk og advarsel: »Riksmeklingsmannen har fulgt NAF's krav om felles avstemning. (Vi ser her bort fra at forslaget fra J&M ble vedtatt den 19. april.) Svar skal avgis mandag den 17. juni. Så når dette leses, er svaret gitt — hvorvidt det skal bli arbeidsro i to år eller streik og lock-out i hvor lang tid?. *Vi håper det blir fred og arbeidsro. Forslagene som er sendt ut, er i alle fall de best mulige i den nåværende situasjon.*» (Nr. 4/68.)

Det vil imidlertid være ufullstendig å hevde at bare forbundstillitsmennene kjørte ei forræderisk linje. Enda viktigere for kapitalistene er det at de har den såkalte »politiske arbeiderbevegelsen» på sin side. Dette hadde de alltid garanti for mens AP satt med regjeringsmakta. Nå kunne man kanskje vente en mer kampinnstilt holdning fra AP i opposisjon. Men også »den politiske arbeiderbevegelsen» var fortsatt 100 % på NAF-sida. I stedet for å mane arbeidsfolk til å forkaste det usle forslaget, satte AP alle gråtekonene inn dagen for uravstemninga 17. juni. Dette sto virkelig på lederplass i Arbeiderbladet den dagen: »Aukrustutvalget hevder at mens Norges konkurranseevne ble forbedret fram til 1965 er den blitt vesentlig svekket de to siste åra. Det får vi bekreftet hver eneste dag: Ledigheten er stigende, stadig flere bedrifter varsler permitteringer

og innskrenkninger. Lønnsoppgjøret som er det magreste på mange år, er også et tydelig tegn på et hardere klima.

Mentsen og Østberg kan puste lettet ut. De hadde begge gjort en god jobb for det norske borgerskapet. Ros vanket det da også mye av etter oppgjøret, både fra Industriforbund og Storting. Slik sa formannen i Stortingets finanskomite, høyremannen Gunnar Hellesten det: »Men de fleste vil betrakte årets oppgjør, både i form og innhold, som et uttrykk for sunt vett og rimelig hensyn, såvel til samfunnets som til arbeidsgivernes og bedriftenes behov.» (Morgenbladet 18/6-68.)

III. Ned med de tre mytene!

Som vi har sett nytter kapitalistene og LO-pampene alle mulige midler for å holde arbeidsfolks økonomiske kamp tilbake. Det er stadig tre teorier som kommer igjen i all deres propaganda. Vi kaller disse tre teoriene som særlig flittig blir trukket fram ved lønnsoppgjør, for de *tre mytene*. Det er nødvendig å se litt nærmere på disse tre »teoretiske» trumf-essene til borgerskapet.

Myte 1: Kaketeorien.

Den første av mytene er den såkalte kaketeorien. I hovedtrekk går den ut på følgende: Det finnes en bestemt sum av penger, lønnssummen, som står til disposisjon for samtlige lønsmottakere. Denne lønnssummen er på forhånd bestemt, fastlåst, og kan ikke økes, bare deles.

Denne teorien har her i Norge fått sin »vitenskapelige» presisering av Aukrustutvalget. De har oppfunnet noe de kaller for »hovedkursen for lønns- og prisutvikling». Poenget her er at man skal få arbeidsfolk til å tro at det finnes noen slags objektiv lovmessighet når det gjelder forholdet mellom arbeidernes lønn og kapitalistenes profitter, noe man kan regne seg fram til. Aukrustutvalget må imidlertid medgi at »det vil i praksis neppe være mulig å oppnå alminnelig enighet om nøyaktig hvilken lønns- og prisutvikling som representerer hovedkursen» (Innstilling II fra Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene). Sjølf SF'erne lot seg lure av »teknikerne» etter det forrige lønnsoppgjøret (1968) og skrev bl. a. på lederplass i Orientering nr. 23/68: »I dag er det klart at lønnskamp i gammeldags forstand gir magre resultater.» Og denne konklusjonen måtte jo enhver være enig i om det virkelig var så at »Aukrustutvalg» kunne beregne den »riktige» fordelinga av verdiskapinga. Orienterings eneste råd er at LO må få flinkere »teknikere» i ledelsen selv! Tror SF at arbeidsfolk kunne ha »beregna» seg til en større andel av verdiskapinga?

Denne teorien er sjølsagt bare en raffinert utgave av den gamle splitt og

hersk teorien, fordi den i praksis fører til følgende: Det er umulig for alle arbeidere å kreve en generell lønnsøking. Jo større del av «kaka» en gruppe arbeidere kan karre til seg, jo mindre del av kaka blir det igjen til deling mellom de andre. Grupper av arbeidere som tilhører en såkalt høytlønnsggruppe må vise «solidaritet», dvs. moderere sine krav for på denne måten å hjelpe de lavtlønte.

Mest vellykka har «splitt og hersk» politikken vært når forbund i «høyt-lønnsgrupper» har krevd lønnshevinger. Eksempel på dette er lærerstreiken i Sverige i 1966. Her fikk lærerne hele LO-apparatet på nakken, og revisjonistene med Hermanssons Forum Venstre i spissen manet lærerne til å gå tilbake til arbeidet. — Lignende tilfelle hadde vi i Norge da SAS-flygerne streiket i 1968. Her støtta tilmed SF bruk av tvungen lønnsnemnd mot flygerne. LO's taktikk var her selvsagt å sette andre arbeidsfolk opp mot SAS-flygerne. Men eksisterer det noen motsetning mellom SAS-flygernes lønnskrav og økte lønninger for f. eks. arbeiderne innen tekstilindustrien? Nei, selvsagt ikke. Å skape motsetninger mellom lavt- og høytlønnede lønsmottakere fører bare til å tåkelegge hovedmotsetninga som går mellom arbeid og kapital.

De siste hendelsene i Norge, Sverige og Danmark har også vist hvor feilaktig denne teorien er. I stedet for at de lønnsøkingene som gruvearbeiderne i Kiruna bl. a. sloss for vil føre til dårligere forhold for arbeiderne andre steder i Sverige, har det motsatte allerede skjedd. Arbeiderne andre steder har blitt inspirert til å slåss, noe som har ført til lønnsøkinger flere steder. Ved Volvo-verkene fikk arbeiderne 12,8 % høyere lønn. Denne inspirasjonen har gitt seg utslag i store klassekamper i Danmark og også i Norge. Bl. a. kunne Koksverksarbeiderne innkassere en økning i timelønna på 1 kr. etter at de hadde trua med streik.

Alt dette viser oss at teorien om «solidarisk lønnspolitikk» er feilaktig. Bare hard klassekamp kan bedre hele arbeiderklassens økonomiske stilling. Hvorfor er det slik? Jo, fordi det ikke finnes noen lønnskake som er fastlåst og som bare kan deles mellom arbeidsfolk. Hvis man i det hele tatt kan snakke om kaker i dette tilfellet, så kan en si at lønna bare er en del av kaka. Den andre delen er de profittene som arbeiderne har skapt, men som kapitalistene putter i lomma. Det er disse profittene som «begrenser lønnsøkinga». Det er derfor klart at lønnsandelen ikke er låst fast, men kan økes. De eneste som rammes av dette er kapitalistene. De blir tvunget til å skjære ned sitt overflodskonsum, og de får mindre kapital å plassere utenfor landets grenser, i Brasil, Spania, Portugal, Thailand osv.

Myte 2: Inflasjonsteorien.

Teorien om at inflasjonens årsak er for store lønnskrav, er ikke mindre falsk enn teorien om «lønnskaka». Hvis den var riktig, så burde jo prisene være uforandra når lønningene var uforandra, falle når lønna falt og stige hurtig når lønna stiger hurtig osv. Men intet av dette stemmer. La oss ta et eksempel.

Om inflasjonsteorien skulle holde, måtte det bety at i land hvor man har hatt størst lønnsøkinger skulle også prisstigningen være størst. De landa i Vest-Europa med sterkest lønnsstigning de siste 15 åra er nevnt i rekkefølge: Holland, Vest-Tyskland og Belgia. Men ingen av disse landa leder prisstigningen som tvert om ledes av Sverige, England og Norge! (FN-publikasjonen: *Incomes in Postwar Europe*, Geneve, 1967, s. 111–112.)

Det hjelper heller ikke om denne teorien spesifiseres dit hen at en sier at det er lønnsstigning som overstiger produksjonsøking, som øker prisene. I Sverige steg f. eks. lønssummen mindre enn produksjonsvolumet i 1949, 1950, 1953 og 1959. Ikke desto mindre steg det allmenne prisnivået. (Per Holmberg, *Arbete och löner i Sverige*, s. 131.) Vi ser at denne teorien ikke stemmer med virkeligheten, årsaken er selvsagt at teorien er feilaktig.

Myte 3: Norges konkurranseevne.

Myten om konkurranseevnen skal det ikke sies særlig mye om. Det er ingen som kan si hvor mye eierinntektene kan gå ned i de konkurranseutsatte næringene for dette tvinger kapitalistene til å oppgi produksjonen. Eierinntektene innen «Sjøfart» var f. eks. i perioden 1962/65 i gjennomsnitt på 500 mill. kr. Er det så sikkert at en lavere eierinntekt ville gått ut over skipsredernes konkurranseevne? Enn om sjøfolka hadde fått 100 av disse 500 mill., kunne «ekspertene» da hevde at dette ville ødelegge «konkurranseevnen»? På ny skal vi sitere kapitalistenes egne beregninger, slik at vi i hvert fall ikke kan anklages for «tallmagi»: «På grunnlag av de kunnskaper vi har i dag, tør vi ikke gi noen vurdering av hvor lav eierinntekten i en bestemt konkurranseutsatt næring kan være over et lenger tidsrom uten at det utløses krefter som hindrer ytterligere nedgang i denne inntekten.» (Innstilling II fra Utredningsutvalget for inntektsoppgjørene 1966, s. 13.)

Det er ingen som i dag er i tvil om hvem som tjener på å holde liv i disse mytene. Når et nytt lønnsoppgjør nærmer seg, er gråtekonene i LO de første til å jamre seg om de harde konjunktorene, lønnsevnene osv. Et lønnsoppgjør er klassekamp. De tre mytene er bare redskap i kapitalistenes og klasseforrædernes hender.

NOTER:

1. Nettonasjonalprodukt (NNP) er markedsverdien av alle de varer og tjenester som produseres i Norge i et år. (Enkelte varer og tjenester er unntatt i berekningene.) Verdien i dette tilfellet blir av de borgerlige økonomene definert som pris multiplisert med kvantum. Alle slags unyttige varer og tjenester blir reknet med i NNP, slik at vi her ikke får et reelt uttrykk for den samfunnsmessig nødvendige verdiskapinga i landet.

2. Konsumprisindeksen skal ta sikte på å gi et uttrykk for øking eller minsking i folks levestandard. Man undersøker et visst antall husstenders levesett. Finner de varene som man mener er representative for folks levestandard, og volumet som nyttes av disse varene. Når dette er gjort ser en hvorledes prisene på disse varene øker eller minsker. Man rekner seg ut fra et basisår og sammenlikner dagens levestandard med denne. Både i valg av basisår, varer og i regjeringens prispolitikk er det godt spillerom for store manipulasjoner med indeksen.

3. Halvautomatisk indeksregulering: Avtale som innebærer at det ved en viss endring i indeksen foretas ei lønnsregulering, men hvor det ikke på forhånd er bestemt at denne reguleringa skal gi full kompensasjon for endringa i prisnivået. I stedet er det bare forutsatt f. eks. »at det må komme til forhandlinger», eller at det skal gis et bestemt time-lønnstillegg som allerede er fastsatt i avtalen – et »indekstillegg».

4. Akkordavsavn: Bestemmelse om et prosenttillegg eller øretillegg til tarifflønna ved jobber som det ikke settes akkord på. Avtale om akkordavsavn er en vanlig klausul i forbindelse med tariffrevisjoner.

KAPITTEL 5. PROFITTEN.

Vi har tidligere sett hvorledes merverdien blir skapt av arbeiderne i produksjonsprosessen, og hvorledes kapitalistene kan tilegne seg merverdien på grunn av at de eier produksjonsmidlene.

Men det finnes også andre kapitalister enn industrikapitalistene. Vi har bankierer, gods- og jordeiere osv.

Hvor får disse fortjenestene fra?

For å besvare dette spørsmålet må vi studere *kapitalens sirkulasjon*.

5.1. KAPITALENS SIRKULASJON.

Kapitalen befinner seg i stadig bevegelse. Vi får lønningene i lønningsposen, med disse kjøper vi matvarer i butikken, butikkeieren kjøper varer av grossisten osv. I dette virvar av bevegelse kan vi skille ut *tre bestemte stadier*.

Livsvilkåret for den kapitalistiske produksjonsmåten er en utviklet vare-sirkulasjon, dvs. varebytte ved hjelp av penger. Den kapitalistiske produksjon er uatskillelig forbundet med sirkulasjonen.

Hver enkelt kapital begynner sin livsvei i form av en bestemt pengesum, den opptrer som *pengekapital*. For penger kjøper kapitalisten varer av bestemte slag: 1) produksjonsmidler og 2) arbeidskraft. Denne akt i sirkulasjonen kan framstilles slik: $P \rightarrow W (A \text{ og } P_m)$.

Her betyr P penger, W vare, A arbeidskraft og P_m produksjonsmidler. Som resultat av denne forandring av kapitalens form får dens innehaver rådvelde over alt det som trengs til produksjonen. Før rådde han over kapital i pengeform, nå rår han over en kapital av samme størrelse, men i form av *produktiv kapital*.

Det første stadium i kapitalens bevegelse består altså i at pengekapitalen forvandles til produktiv kapital.

Så begynner produksjonsprosessen, der det foregår et *produktivt forbruk* av de varene kapitalisten har kjøpt. Dette kommer til uttrykk i at arbeiderne setter inn sin arbeidskraft, råstoffene bearbeides, brensløt brennes opp og maskinene slites. Kapitalen skifter form på nytt: produksjonsprosessen resulterer i at den innskutte kapital blir materialisert i en bestemt mengde varer,

den får form av *varekapital*. Men for det første er dette ikke lenger de samme varer som kapitalisten kjøpte da han tok fatt. For det annet er verdien av denne varemengden større enn kapitalens opprinnelige verdi, for den inneholder den merverdien arbeiderne har produsert.

Dette stadium i kapitalens bevegelse kan framstilles på følgende måte: $W (A \text{ og } P_m) \dots Pr \dots W'$.

Her betyr Pr produksjonen, prikkene foran denne bokstaven og etter den viser at sirkulasjonsprosessen er avbrutt og produksjonsprosessen finner sted, og W' betyr kapital i vareform, hvis verdi er økt som følge av kapitalistens tilegnelse av merverdien.

Det annet stadium i kapitalens bevegelse består altså i at den produktive kapitalen forvandler seg til varekapital.

Men kapitalens bevegelse stopper ikke opp med dette. De varene som er produsert, må realiseres. I bytte med de solgte varene får kapitalisten en bestemt sum penger.

Denne akt i sirkulasjonen kan framstilles på følgende måte: $W' \rightarrow P'$.

Kapitalen skifter form for tredje gang: den antar på nytt form av pengekapital. Etter dette viser kapitaleieren seg å være i besittelse av en større pengesum enn han hadde til å begynne med. Hensikten med den kapitalistiske produksjon, som er å høste merverdi, er nådd.

Det tredje stadium i kapitalens bevegelse består altså i at varekapitalen forvandles til pengekapital.

Når kapitalisten har innkassert pengene for de solgte varer, bruker han dem på nytt til å kjøpe produksjonsmidler og arbeidskraft, som er nødvendig for den fortsatte produksjon, og hele prosessen gjentar seg på nytt.

I det første stadiet går kapitalen over fra pengeform til vareform ($P \rightarrow W$), i det andre stadiet deltar kapitalen i produksjonsprosessen ($W \dots Pr \dots W'$) og i det tredje stadiet forvandles de produserte varene igjen til pengekapital ($W' \rightarrow P'$).

Disse tre stadiene i kapitalens kretslop svarer til de forskjellige formene kapitalen kan anta, (pengekapital, produktiv kapital og varekapital).

På grunnlag av disse forskjellige kapitalformene har det også utvikla seg tre ulike kapitalistgrupper. Det er bank-, industri- og handelskapitalistene.

Vi skal nå studere hvordan merverdien blir fordelt på disse tre gruppene.

5.2. DE FORSKJELLIGE KAPITALISTGRUPPENE.

a. *Bankkapitalistene* oppnår sin inntekt fordi deres kapital deltar i kapitalens sirkulasjonsprosess. Bankkapitalistenes funksjon er å plassere pengekapitalen. Inntekter får de i egenskap av eiere av den kapitalen de låner ut til andre kapi-

talister. Den prisen de tar for å låne ut er *renten*. Bankkapitalistenes profitter oppstår ved at de betaler en lavere rente til innsetterne enn den de sjøl låner ut for. Dette skillet – bankprofitten – er en del av den merverdien som arbeiderne i industrien har skapt.

b. Industrikapitalistene og handelskapitalistene.

For å forklare hvordan handelsprofitene oppstår skal vi studere følgende eksempel.

Anta at en vares produksjonstid er et år. Til å kjøpe råvarer, ansette arbeidere osv. trengs en kapital på 500 000 kr. La oss videre anta at det tar ytterligere i gjennomsnitt et år å selge produktene på markedet etter at de er ferdige.

For å holde produksjonen i gang i den tida hvor varene er ferdige, men ikke er solgt, trengs en kapital, ikke på 500 000 kr., men på 1 000 000 kr. Hvis kapitalisten ikke har 1 000 000 kr. blir han tvunget til å stoppe produksjonen i det året han må selge varene.

Men hvis nå industrikapitalisten selger varene til en handelskapitalist som umiddelbart betaler for varene, da kan han sette pengene inn i produksjonen igjen.

Ved at handelskapitalisten finnes og straks tar hand om varene for å selge dem på markedet, slipper industrikapitalisten å holde seg med en ekstra kapital på 500 000 kr.

Men handelskapitalisten gjør naturligvis ikke dette gratis. Han vil også tjene på pengene sine. Hvorledes oppstår denne profitten? Kan den oppstå ved salg?

Vi har allerede sett at varene i gjennomsnitt selges til sine virkelige verdier på markedet. Men hvordan kan dette stemme med at handelskapitalisten skal ha en fortjeneste? Jo, ganske enkelt ved at industrikapitalisten selger varen til handelskapitalisten *under dens virkelige verdi*.

En vares verdi består av $m + v + k$. (I vårt gamle eks. $150 k + 50 v + 150 m = 350 W'$). Industrikapitalisten må nå selge varen *under* 350 kr. til handelskapitalisten. La oss anta at handelskapitalisten kjøper den for 250 kr., dvs. 100 kr. under dens virkelige verdi.

Av den merverdien på 150 kr. som har blitt skapt av arbeiderne i produksjonsprosessen, får nå industrikapitalisten 50 kr. ($150 \text{ kr.} \div 100 \text{ kr.}$). Han avstår 100 kr. av den merverdien han har suget ut av arbeiderne for at han skal kunne bruke kapitalen i produksjonsprosessen igjen.

Handelskapitalisten som kjøper varen for 250 kr., må legge ut 30 kr. i variabel kapital til lønninger, og han vil sjøl ha en profitt på 70 kr. Derfor kan handelskapitalisten igjen selge varen til dens virkelige verdi, 350 kr. Han har altså tilegna seg 70 kr. av den merverdien som har blitt skapt av arbeiderne.

Handelsprofitene stammer fra den merverdien som er blitt skapt av arbeiderne.

derne i industrien. Til og med arbeidere i handelssektoren lever på den merverdien som de produktivt sysselsatte arbeiderne har skapt.

Hvilken lov bestemmer hvorledes industri- og handelskapitalistene deler seg imellom? Hvis handelskapitalistene merker at de får mindre avkastning på sin kapital enn industrikapitalistene, vil de ikke sitte stille og være fornøyde med det. De vil overføre deler av sin kapital fra handelen til industrien helt til avkastninga blir like stor i begge sektorene.

I vårt eksempel fører loven om lik avkastning på like stor kapital i handelen som i industrien, til følgende fordeling av kapitalen.

Industrikapitalisten: $150\text{ k} + 50\text{ v} + 50\text{ m} = 250$.

Handelskapitalisten: $250\text{ k} + 30\text{ v} + 70\text{ m} = 350$.

Industrikapitalisten får en profitt på 50 kr. (50 m) ved å sette inn en kapital på 200 kr., dvs. en profitt på 25 % av den innsatte kapitalmengden. Handelskapitalistens profitt er 70 kr. Rekna i % av en innsatt kapital på 280 kr. (250 kr. som han har betalt til industrikapitalisten og 30 kr. i lønninger), blir det 25 %. Han har like stor fortjeneste rekna i prosent av innsatt kapital som industrikapitalisten.

Føregår det produktivt arbeid i handelssektoren?

For det første gjelder det å få klarhet i hva som menes med produktivt arbeid. Vi har (i kapittel 5.1.) sett at i løpet av kapitalens tre sirkulasjonsstadier økes verdien bare i produksjonsstadiet, mens det første og det tredje stadiet bare er sirkulasjonsstadier.

Med *produktivt arbeid* mener vi alt det arbeidet som *øker varens verdi*, det vil si det *nødvendige* arbeidet som trengs for at *varen skal bli en bruksverdi* for konsumenten.

Etter denne definisjonen er ganske visst *en stor del* av det arbeidet som nedlegges i varen i løpet av sirkulasjonsprosessen produktivt arbeid, (transport- og emballasjekostnader). Dette arbeidet er produktivt sjøl om det skjer etter at varen har forlatt fabrikk.

Men det er ikke disse utgiftene som virkelig teller ved varesirkulasjonen. Hit hører også utgiftene til å holde en enorm stab av selgere, markedsundersøkere og spekulanter. Luksuriøse salgslokaler, handelskontorer og reklame er heller ikke nødvendig for at varen skal bli til bruksverdi for konsumenten.

Disse utgiftene (og disse er de virkelige store i sirkulasjonsprosessen) øker ikke varens verdi og betales altså av merverdien som arbeiderne i industrien har skapt.

c. *Jordeierne* hører også med til de klassene som lever på arbeiderne. Når en jordeier låner ut jorda si til en eller annen som skal bygge en fabrikk, så får

han en rente, jordrenten. Denne betaler naturligvis kapitalisten av den merverdien han har suget ut av arbeiderne.

Den skatt som industri-, bank- og handelskapitalistene betaler til staten, er også en del av merverdien, på samme måten som «lønn» til kapitalister, bedriftsledelse og de tjenestemennene som ikke utfører produktivt arbeid.

5.3 HVA ER PROFITT?

Varens verdi består som vi tidligere har sett av de tre delene k , v og m . Men kapitalisten ser ikke varens verdi på denne måten. Han synes at de kostnadene han har hatt for å framstille varen, representerer varens virkelige verdi, nemlig $k + v$. I og med at han sjelden selger varen til dens virkelige verdi (for ham virkelig), synes det for ham å bli et overskudd i forhold til de virkelige produksjonsutgiftene. Kapitalisten anser altså ikke at overskuddet stammer fra arbeidet, men at det er et produkt av hele kapitalen, både den konstante og den variable.

Kapitalistens inntekt av utbyttinga kalles *profitten*.

Profitten er altså ikke noe som er skilt fra merverdien, men bare en forvandla form av den.

Hvis vi tar eksemplet vårt med maskindelen hvis verdi blir bestemt av $k = 250$, $v = 50$ og $m = 150$, så har vi tidligere slått fast at merverdiraten som viser hvorledes de nyproduserte verdiene fordeler seg mellom arbeid og kapital =

$$\frac{m}{v} = \frac{150 \text{ kr.}}{50 \text{ kr.}} = 3 \text{ og i prosent lik: } 300 \text{ \%}.$$

5.4. PROFITTRATEN.

Men kapitalisten er som sagt ikke interessert i om hans profitt stammer fra den variable eller den konstante kapitalen. Han har investert $150 \text{ kr.} + 50 \text{ kr.} = 200 \text{ kr.}$ for å framstille denne maskinen. Han er nå interessert i overskuddet i forhold til denne kapitalen.

Dette forholdet kaller vi *profittraten*. I vårt eksempel blir denne:

$$\frac{m}{k + v} = \frac{150 \text{ kr.}}{(50 + 150) \text{ kr.}} = \frac{150 \text{ kr.}}{200 \text{ kr.}} = 0,75 \text{ eller } 75 \text{ \%}$$

Profittraten er altså mindre enn merverdiraten.

Hvilke faktorer bestemmer profittratens størrelse?

a. Merverdiraten. Profitttraten kilde er som vi tidligere har konstantert merverdien. Derfor vil naturligvis merverdiraten ha en kraftig innflytelse på profitttraten størrelse. Jo større merverdiraten er, desto større blir også profitttraten. La oss anta at den konstante kapitalen er 150 kr., den variable kapitalen 50 kr. og merverdiraten 100 %. Merverdien blir da 50 kr. og profitttraten:

$$\frac{m}{k + v} \cdot 100 \% = \frac{50 \text{ kr.}}{(150 + 50) \text{ kr.}} \cdot 100 \% = \frac{50 \text{ kr.}}{200 \text{ kr.}} \cdot 100 \% = 25 \%$$

Hva skjer hvis merverdiraten fordobles til 200 %? Merverdien blir da dobbelt så stor som lønna, dvs. 100 kr. Profitttraten blir da:

$$\frac{100 \text{ kr.}}{200 \text{ kr.}} \cdot 100 \% = 50 \%$$

Jo større merverdiraten er, desto større blir profitttraten.

b. Kapitalens organiske sammensetning

Vi antar at vi har to forskjellige sammensetninger av kapital, men at merverdiraten er konstant 100 %.

Den totale kapitalen er like stor i begge tilfellene.

	k	v	m
I.	6000	4000	4000
II.	8000	2000	2000

I det første tilfellet er kapitalens organiske sammensetning:

$$\frac{k}{v} = \frac{6000 \text{ kr.}}{4000 \text{ kr.}} = 1,5 \text{ dvs. } 1,5 \text{ til } 1$$

Hvis merverdiraten er 100 %, blir merverdien (= profittmengden) også 4000 kr.

I det andre tilfellet er kapitalens organiske sammensetning:

$$\frac{8000 \text{ kr.}}{2000 \text{ kr.}} = 4 \text{ dvs. } 4 \text{ til } 1$$

Profitten blir her 2000 kr.

I det første tilfellet blir profitttraten: $\frac{4000 \text{ kr.}}{(6000 + 4000) \text{ kr.}} \cdot 100 \% = 40 \%$.

I det andre tilfellet blir profitttraten: $\frac{2000 \text{ kr.}}{(8000 + 2000) \text{ kr.}} \cdot 100 \% = 20 \%$.

Vi ser altså at profittraten bli mindre jo større kapitalens organiske sammensetning er, når vi har konstant merverdirate. Dette er ganske naturlig fordi den del av kapitalen som produserer merverdi (og profitt) i dette tilfelle blir mindre.

c. Kapitalens omslagshastighet

Når vi berekner profittraten rekner vi ut forholdet mellom den merverdien som produseres i et år og totalkapitalen. La oss anta at en bedrift har 150 000 kr. i konstant kapital. 50 000 kr. i variabel kapital og at merverdiraten er 100 %. Den produserte merverdien blir altså 50 000 kr. Hvis nå kapitalen omsettes en gang i et år, så blir den totale merverdien som blir produsert 50 000 kr.

La oss nå anta at kapitalen omsettes to ganger pr. år. Den produserte merverdien i det første halvåret blir da 50 000 kr., og i løpet av det andre halvåret blir det produsert ytterligere 50 000 kr. i merverdi. Den totale merverdien blir nå 100 000 kr. og profittraten i det siste tilfellet blir:

$$\frac{100\,000\text{ kr.}}{150\,000\text{ kr.}} \cdot 100\% = 67\%, \text{ men bare: } \frac{50\,000\text{ kr.}}{150\,000\text{ kr.}} \cdot 100\% = 33\%$$

hvis kapitalen bare omsettes en gang pr. år.

Vi bør her huske at en økt omslagshastighet i seg sjøl ikke produserer mer merverdi pr. arbeider og tidsenhet. Men den økte omslagshastigheten på kapitalen gjør det mulig for kapitalisten å sette kapitalen hurtigere inn i produksjonen igjen, og ansette mer arbeidsfolk for på denne måten å presse ut ytterligere merverdi.

5.5 VAREVERDIENS FORANDRING TIL PRODUKSJONSPRIS.

Oppkomsten av gjennomsnittprofitten.

Under kapitalismen foregår det stadig en omflytting av kapital mellom de forskjellige bransjene. Bedrifter i den samme bransjen konkurrerer med hverandre på liv og død.

Disse forhold fører til at den merverdien som produseres av arbeiderne, blir delt mellom de forskjellige kapitalistene etter bestemte lover.

Vi skal nå studere noen av disse lovene som bestemmer hvorledes merverdien fordeler seg.

For å gjøre dette er det nødvendig å skille mellom konkurransen innen bransjen og konkurransen mellom bransjene.

Konkurransen innen bransjen. De forskjellige bedriftene som lager det samme produktet forsøker alle å presse produksjonskostnadene ned for å slå ut sine konkurrenter.

Hvis den samfunnsmessig gjennomsnittlige produksjonskostnaden til en vare er 500 kr. og en kapitalist klarer å presse den individuelle kostnaden til varen ned til 480 kr. ved hjelp av rasjonaliseringer, så kan han ikke bare tilegne seg den merverdien som er blitt skapt, men også den ekstraprofitten som har kommet til ved at han produserer varen billigere enn sine konkurrenter, men selger den til samme pris. Denne ekstraprofitten betales da av de kapitalistene som har en produksjonskostnad over den samfunnsmessig gjennomsnittlige. Disse kapitalistene får altså mindre fortjeneste enn den merverdien de presser ut av arbeiderne.

	k	v	m
Kapitalist I trenger for å produsere varen:	300	90	90
Kapitalist II trenger for å produsere varen:	300	110	110

Den individuelle verdien til varen er 480 kr. for den første kapitalisten, 520 kr. for den andre, men på markedet selges begge til den samfunnsmessige verdi av 500 kr. Kapitalist I får altså: $500 \text{ kr.} \div 390 \text{ kr.} = 110 \text{ kr.}$, mens kapitalist II får: $500 \text{ kr.} \div 410 \text{ kr.} = 90 \text{ kr.}$ Nr. II får altså ikke hele den merverdien som er blitt skapt i hans egen bedrift, fordi den resterende delen blir tatt av den mer effektive kapitalisten.

Hvis alle kapitalistene klarer å følge I's rasjonaliseringer, vil den nye samfunnsmessige verdien bli 480 kr. Ekstraprofitten kan bare tilegnes av I så lenge han er mer effektiv enn de andre kapitalistene.

Konkurranse mellom bedrifter i ulike bransjer.

Når vi skal undersøke hvordan konkurransen mellom ulike bransjer fungerer, kommer vi snart til det resultat at totalkapitalen i ulike bransjer har ulik sammensetning på grunn av en rekke tekniske og historiske omstendigheter.

For å lette framstillinga forutsetter vi at den samfunnsmessige produksjonen er fordelt på tre bransjer som har forskjellig sammensetning av totalkapitalen. De tre bransjene er: en kjemisk bransje med høy organisk sammensetning, en livsmiddelbransje med gjennomsnittlig organisk sammensetning og en tekstilbransje med lav organisk sammensetning. Vi vil også anta at totalkapitalen og merverdiraten er like stor i de forskjellige bransjene.

Forholdet kan illustreres på følgende måte:

Bransje	kap. sammensetn.	mer- verdirate	mer- verdi	profitt- rate	varens verdi
I. Tekstil	70 k + 30 v	100 %	30	30 %	130
II. Livsmiddel	80 k + 20 v	100 %	20	20 %	120
III. Kjemisk	90 k + 10 v	100 %	10	10 %	110
= 240 k + 60 v		gj. 100 %	60	gj. 20 %	360

Vi ser at den totale kapitalen er 300 og den samlede merverdien 60. Den gjennomsnittlige profittraten for hele den samfunnsmessige kapitalen er altså:

$$\frac{60}{300} \cdot 100 \% = 20 \% \quad (\text{gj. står for i gjennomsnitt}).$$

I følge tabellen får kapitalistene i bransje I en profitt-rate på 30 %, mens kapitalisten i bransje III bare får en profitt-rate på 10 % enda de har like stor totalkapital og under forutsetning av at alle varene i gjennomsnitt selges til sine virkelige verdier.

Et slikt forhold er umulig i lengden. Det er likegyldig for en kapitalist hva han produserer. Det viktigste er at han får normal profitt på kapitalen sin. De kapitalistene som anser at de får for lite (dvs. kapitalistene i bransje III), vil lete etter et annet investeringsområde for kapitalen. Naturligvis vil de da flytte deler av sin kapital fra bransje III til bransje I.

Men hva betyr dette for varens salgspris?

Ettersom kapitalen forsvinner fra bransje III, blir produksjonen der *mindre*. Tilbudet av varer blir altså mindre, men etterspørselen er den samme. Resultatet er at *prisene i bransje III vil stige*. Produksjonen av varer i bransje I vil stige mens etterspørselen er konstant. Dette medfører at *prisene* på varer i bransje I vil *synke* i forhold til verdiene.

Hvorledes kommer prisene til å synke og kapitalen til å bli overflyttet? Så lenge profitt-raten er større i noen bransjer enn i andre, vil kapitalistene streve etter å flytte kapitalen til den mest lønnsomme bransjen.

Men når kapitalen blir flyttet vekk fra en bransje, vil prisene i denne bransjen stige og dette fører til at også profitten stiger.

Profitt-raten i den bransjen kapitalisten søker seg til kommer til å synke p. g. a. de fallende prisene som oppstår der.

Kapitaloverføringa pågår helt til *profitt-ratene i de forskjellige bransjene har blitt like*.

Kapitalen vil bli overført inntil profitt-raten i de tre bransjene blir 20 %, som er gjennomsnittet.

Prisen på en vare i bransje I vil synke fra 130 kr. til 120 kr., prisen på en vare i bransje II vil være konstant, mens prisen på en vare i bransje III vil stige fra 110 kr. til 120 kr. Forholdet kan illustreres slik:

Bransje	varens verdi	varens pris	profitt- raten	prisens for- skjell fra verdien
I.	130 kr.	120 kr.	20 %	÷ 10 kr.
II.	120 kr.	120 kr.	20 %	0 kr.
III.	110 kr.	120 kr.	20 %	+ 10 kr.
sum:	360 kr.	360 kr.		0 kr.

Vi ser at ved overføringa av kapitalen vil *prisene på varene i bransje I (med lav organisk sammensetning) synke under sine verdier. Kapitalistene i denne bransjen kan altså ikke tilegne seg hele den merverdien de har suget ut av arbeiderne.*

Denne merverdien tilegnes i stedet av kapitalistene i bransje III. I denne bransjen (med høy organisk sammensetning av kapitalen) har prisene steget over verdiene.

Vi bør her legge merke til to ting:

For det første har den totale merverdien som har blitt suget ut av arbeiderne ikke forandra seg. Det overskuddet som kapitalistene i bransje III tilegner seg utenom merverdien, har ikke kommet fra himmelen. Den har blitt skapt av arbeiderne i en annen produksjonsgren (bransje I), sjøl om kapitalistene i denne bransjen ikke har kunnet tilegne seg den.

For det andre betyr dette ikke at merverdilovent er opphevd. Som vi ser i eksemplet over, så *tilsvarer fortsatt varenes totale verdi deres samlede priser.*

Produksjonspris: Vi ser at varene selges til en pris som tilsvarende kostnaden $(k + v)$ + gjennomsnittsprifitten av den innsatte kapitalen. Denne prisen kaller vi *produksjonsprisen*.

Loven om produksjonspriser og merverdiens fordeling får en viktig konsekvens for klassekampen.

Ved at merverdien blir fordelt på hele kapitalistklassen, så har en kapitalist ikke bare interesse av å utbytte sine egne arbeidere. Jo større den totale merverdien som blir pressa ut av arbeiderne er, desto større profitter blir det å fordele mellom kapitalistene.

Kapitalistene har derfor interesse av å øke utbyttinga av hele arbeiderklassen, noe som jo fører til en øking av den gjennomsnittlige profitten.

Det faktum at profittraten blir større desto lavere kapitalens organiske sammensetning er, fører til at kapitalen forflyttes fra bransjer med høy organisk sammensetning til bransjer med lav organisk sammensetning.

Ofte overfører kapitalistene på grunn av dette kapitalen til utlandet.

Denne loven motvirkes av andre krefter. For å tilegne seg en ekstraprofitt, lønner det seg for kapitalisten å innføre mer konstant kapital, hvis dette øker arbeidsproduktiviteten forholdsvis mer enn økinga av den konstante kapitalen. Under monopolkapitalismen kan de største monopolene også i en viss utstrekning *hindre* at profittraten blir utjamna. (Hindring av nyetableringer, »dumping» salg osv.)

Loven om gjennomsnittsprifitten uttrykker til dels motsigelsene og konkurransen mellom industrikapitalistene ved fordelinga av den totale merverdien, men også den stadig sterkere kampen mellom de to sidene i motsigelsen kapitalistklassen og proletariatet. I det kapitalistiske samfunnet står

arbeiderne på en bedrift ikke bare i motsetning til en enkelt kapitalist, men til hele kapitalistklassen. Hele arbeiderklassens felles interesse faller derfor sammen, så vel i kampen for å minske utbyttinga på den enkelte arbeidsplassen, som i kampen for å styrte hele kapitalistklassen.

5.6. PROFITTRATENS FALLENDENDE TENDENS.

Kapitalens organiske sammensetning øker ettersom det kapitalistiske samfunnet utvikler seg. Mengden av råvarer og maskiner øker, det gjør også antallet av arbeidere, men arbeidskrafta øker ikke i samme grad som den konstante kapitalen.

Fordi merverdien stammer fra den variable delen av kapitalen og denne delen av totalkapitalen blir mindre, minsker også profittraten når den organiske sammensetninga øker. Dette er en allmenn lov for den kapitalistiske utviklinga.

Men loven om profittratens fallende tendens betyr *ikke* at den *totale* profitten blir mindre. På grunn av kapitalakkumulasjon øker den konstante kapitalens *andel* av den totale kapitalen, men den variable kapitalen øker også bare ikke i samme omfang. I og med at stadig flere arbeidere trekkes med i produksjonen, stiger også den totale merverdien (ved konstant merverdirate).

I eksemplet i kap. 3.2. var merverdien 1 500 000 kr. og totalkapitalen 2 000 000 kr. i det første året. Profittraten blir da 75 %.

Neste år var merverdien 1 650 000 kr. altså større enn året før, men denne merverdien blei produsert på grunnlag av en totalkapital på 2 250 000 kr. Profittraten for dette året blir da:

$$\frac{1\,650\,000\text{ kr.}}{2\,250\,000\text{ kr.}} \cdot 100\% = 73,5\%, \text{ altså mindre enn året før.}$$

Profittraten synker i allmenhet og på lang sikt. Dette er en uunngåelig konsekvens av kapitalismens utvikling.

Men også denne loven motvirkes av andre krefter.

I kortere perioder kan profittratens fall hindres, den kan til og med økes, men på lang sikt fortsetter den å falle.

Den synkende profittraten er en del av kapitalismens uløselige motsigelse. Den viser klart det kapitalistiske systemets historiske begrensning. Men naturligvis fører loven om profittratens fallende tendens ikke automatisk til kapitalismens fall. Jo lavere profittraten faller, desto mer intense blir kapitalistenes anstrengelser for å stoppe dens fall.

I sine stadig mer desperate forsøk på å øke arbeidsintensiteten, tvinges kapitalistene til å fornye den konstante kapitalen. Dette medfører at kapitalens organiske sammensetning ytterligere øker, noe som igjen fører til en senk-

ning av profittraten. Kapitalistene kommer dessuten i et stadig sterkere motsetningsforhold til arbeiderklassen.

Kapitalistenes forsøk på å stoppe profitttratens fall fører bare til at motsigelsene i kapitalismen blir skjerpa.

Den fallende profittraten aksellererer derfor kapitalismens sammenbrudd, modner dens motsigelser og skaper ytterligere betingelser for dens endelige undergang.

KAPITTEL 6. KAPITALISMENS ØKONOMISKE KRISER.

6.1. TILBAKEBLIKK.

Helt siden det kapitalistiske produksjonssystemet blei utvikla i England i begynnelsen av 1800-tallet har kapitalismen regelmessig blitt rysta av kriser og depresjoner.

Den første virkelige krise inntraff i England i 1825. Siden kom krisene omtrent hvert tiende år. Krisa i 1857 var den første verdenskrise.

På slutten av 1800-tallet gikk kapitalismen over i sitt *imperialistiske* stadium. Dette stadiet blir kjennetegna av:

1. Konsentrasjonen av produksjon og kapital har kommet så langt at det er skapt monopoler som spiller den avgjørende rollen i det økonomiske livet.
2. Bank-kapitalen har smelta sammen med industrikapitalen. På dette grunnlag har det oppstått et finansoligarki.
3. Kapitaleksporten har i motsetning til vareproduksjonen fått en stadig større betydning.
4. Det har blitt starta internasjonale monopolistiske sammenslutninger av kapitalister.
5. Jordas territoriale oppdeling mellom de kapitalistiske stormaktene er *foreløpig* avslutta.

Kapitalismens overgang til imperialismen innebar også at krisene blei stadig voldsommere. Dette framgår av følgende tabell:

Konjunkturedgang i USA 1900-1932.

Målt ved arbeidsløshetsprosent. Kilde: Employment growths and price levels. del III. Washington 1959, s. 585.

År:	1903—04	1907—08	1913—14	1920—21	1929—30
Arbeidsløshet:	2,2%	7,7 %	5,3 %	9,6 %	20,3 %

I og med at verden var oppdelt mellom de store kapitalistiske landa, kunne et kapitalistisk land bare utvide sitt marked ved at de koloniale landa blei fordelt på nytt.

De stadig voldsommere krisene og kampen om markedene var et tegn på de skjerpde motsigelsene som kjennetegna det imperialistiske systemet. Motsigelsene resulterte i den første verdenskrigen hvor den første sosialistiske staten, Sovjetunionen, oppsto.

Etter krigen fulgte ei tid med stor høykonjunktur. Denne perioden blei allerede avbrutt i 1921 av ei ny krise. Ved at Sovjetunionen oppsto hadde kapitalistene mista et stort og viktig marked.

Fram til 1929 kom et nytt oppsving og en viss stabilisering av den kapitalistiske produksjonen sjøl om arbeidsløsheten fremdeles var stor.

Så seint som våren 1929 uttalte sosialdemokrater og revisjonister at kapitalismen nå hadde trådt inn i en organisert og krisefri periode.

1929–33 kom det kapitalistiske systemets hittil verste krise. Produksjonen falt med mer enn 40 % i de kapitalistiske landa og over 35 millioner arbeidere blei uten arbeid.

Kapitalistenes vei ut av krise var å ødelegge varelagrene, øke utbyttinga av arbeiderne og å øke de uproduktive statsutgiftene. Dette siste blei først og fremst gjort ved å øke militærutgiftene i en for den tida enorm grad.

Til tross for dette gikk den kapitalistiske økonomien mot ei ny krise 1937–39. Denne krise blei hindra ved utbruddet av den andre verdenskrigen, utbruddet av ei militær krise som var enda mer ødeleggende enn den økonomiske.

Etter den andre verdenskrigen har de økonomiske krisene vært svakere, men de har kommet stadig tettere og stadig mer uregelmessig. Resultatet av den andre verdenskrigen var at kapitalistene mista enda et verdensmarked. Dette har skjerpa de imperialistiske landas kamp om markedene.

De oppdemte behovene og nødvendigheten av å bygge opp et nytt produksjonsapparat etter krigen, førte til en ny oppgang. Men alt i 1948–49 var ei ny krise under oppseiling i USA. I 1949 var det også tegn på ei ny krise i Vesteuropa.

I begynnelsen av 1950-tallet var ei ny krise på vei i USA, men den blei hindra av Koreakrigen. Etter dette har det vært kriser i USA i 1954, 1957–58 og 1960–61. I Vesteuropa har det vært kriser i 1951–52, 1957–58, 1960–61, en mindre nedgang i 1964 og ei ny krise 1966–67. Denne siste krise kunne hindres i USA p. g. a. en opptrapping av Vietnamkrigen. Denne krigen har i et stadig større tempo økt de uproduktive statsutgiftene, økt etterspørselen, minska arbeidsløsheten, økt prisene og økt bruken av produksjonsmiddel og konsumvarer til krigsformål.

6.2. DE KAPITALISTISKE KRISENEs KARAKTER OG GRUNNLAG, KONJUNKTURSYKLENES FASER.

a. Krisenes karakter av overproduksjonskriser.

I mellomkrigstida var den offisielle arbeidsløshetsprosenten i sagbruksindustrien mellom 20 og 50 %. På sagbruksplassene hadde familiene ofte ikke

en gang ved å brenne. Var dette p. g. a. at det var for lite trevirke i landet?

Nei!

Det var for mye — dvs. mer enn hva kapitalistene ville produsere til de gjeldende profitttrater.

Boligsituasjonen i Norge i dag viser samme mønsteret. Bygningsarbeiderne går arbeidsløse mens boligkøene er enorme. Mange nye leiligheter står tomme fordi vanlige folk ikke har råd til å flytte inn i dem p. g. a. de skamløse husleiene og de høye innskuddene.

De kapitalistiske krisene er *overproduksjonskriser*. Men overproduksjon betyr *ikke* at det er *absolutt* overproduksjon. Behovet for produktene er ofte enormt blant massene, men folk har ikke *råd* til å kjøpe varene.

b. Grunnlaget for de kapitalistiske krisene. Motsigelsen mellom det kapitalistiske produksjonssystemets samfunnsmessige karakter og den private tilegnelsen.

Et kort tilbakeblikk på kapitalismens historie viser at de økonomiske krisene er innebygd i det kapitalistiske systemet. Ei krise følger etter et oppsving like sikkert som natt følger dag. Hva er da den grunnleggende motsigelsen som ligger bak krisene? Svaret er: *Den grunnleggende motsigelsen i det kapitalistiske produksjonssystemet er motsigelsen mellom produksjonens samfunnsmessige karakter og den private tilegnelsen.*

Hva menes med dette?

Det kapitalistiske produksjonssystemet er basert på en utbredt arbeidsdeling (spesialisering). I en bestemt fabrikk er avdelingene veldig spesialiserte. Også mellom de forskjellige bedriftene og produksjonssektorene er spesialiseringa stor. Ved dette blir de forskjellige avdelingene i en fabrikk, fabrikkene og produksjonssektorene sterkt avhengige av hverandre. Produksjonen blir stadig mer *samfunnsmessig* i sin karakter.

Men i motsetning til produksjonens samfunnsmessige karakter står den private tilegnelsen av produksjonsresultatene. Den private tilegnelsens grunnleggende betingelse er *den private eiendomsretten til produksjonsmidlene.*

Kapitalen konsentrerer seg stadig på færre hender. Kapitalistenes lov er å streve etter maksimal profitt. Samtidig som produksjonen blir stadig mer samfunnsmessig av karakter, blir dens retning bestemt av den enkelte kapitalisten, som også tilegner seg de produserte varene i kraft av sin eiendomsrett til produksjonsmidlene.

Fordi den private tilegnelsen av produksjonsresultatet stadig gir seg sterkere uttrykk ved kapitalakkumulasjon og kapitalkonsentrasjon (konkurransedød, nedlegging, oppkjøp, produksjonsutvidelse osv.), skjerpes motsigelsen mellom produksjonsformen og tilegnelsen.

Pengehusholdningen medfører at denne motsigelsen stadig kommer til uttrykk. P. g. a. den grunnleggende sirkulasjonsformen i kapitalismen (P—V—P, penger — vare — penger) *faller varesirkulasjonen i to faser: kjøp og salg*. Pengene virker derfor ikke bare sammenbindende, men også atskillende på varesirkulasjonen.

Men ved dette oppstår det lett en forstyrrelse i bytteprosessen. Hvis A kjøper en vare fra B, så går en viss sum penger fra A til B, men hvis nå B ikke bruker pengene sine til å kjøpe en vare fra C, så blir varebyttet brutt i dette punktet. Hvis C ikke får solgt, kan han heller ikke kjøpe av D osv.

Muligheten for kriser er såleis gitt allerede ved pengehusholdninga. Men for at denne muligheten skal kunne virke, kreves det at den grunnleggende motsigelsen mellom produktivkreftenes stadig mer samfunnsmessige karakter og den private tilegnelsen kommer til uttrykk.

Vi skal her bare ta opp et par av de motsigelsene som kan utledes av hovedmotsigelsen, og som har direkte betydning for diskusjonen av krisene, nemlig:

1. Motsigelsen mellom produksjon og konsum.
2. Motsigelsene ved utviklinga av de forskjellige produksjonssektorene.

1. Motsigelsen mellom produksjon og konsum.

Hver enkelt kapitalists målsetting er å oppnå maksimal profitt. For å få størst mulig profitt ønsker han å akkumulere merverdien. For å kunne akkumulere merverdien må kapitalisten både holde lønna til sine ansatte så lav som mulig og få avsetning for produktene sine. Forutsetninga for det siste er naturligvis at den store massen har råd til å kjøpe varene hans. Dette kan de ikke gjøre hvis arbeidslønna hele tida holdes nede. Den ideelle tilstanden for den enkelte kapitalisten er derfor at han sjøl skal betale så lite som mulig i lønn til sine ansatte, mens alle de andre kapitalistene betaler så høy lønn at kjøpekrafta blir god. Dette er naturligvis umulig.

Kapitalistene kan aldri samtidig øke profittene og massens kjøpekraft. Det som for folket er *kjøpekraft*, lønna, og som derfor bør holdes oppe — ~~er~~ samtidig *utgift* for kapitalisten og bør derfor holdes nede.

2. Motsigelsene ved utviklinga av de ulike produksjonssektorene.

I kapitalismen blir de forskjellige varenes produksjonsmengde ikke bestemt av de menneskelige behovene. Kapitalistene forsøker hele tida å øke produksjonen sin uten å ta hensyn til om massene trenger varene i det antallet som blir laget.

Kun kapitalistenes egen kapitaltilgang begrenser produksjonen.

Dette fører uvilkårlig med seg at størrelsesforholdene mellom de ulike produksjonssektorene blir forrykka, samtidig som produksjonens stadig mer

samfunnsmessige karakter krever balanse for at systemet ikke skal bryte sammen.

En av uttrykksformene for motsigelsene ved utviklinga av de forskjellige produksjonssektorene, er *den minkende overensstemmelsen mellom produksjonsmiddel- og konsumvareindustrien*.

Den kapitalistiske produksjonen kan stort sett deles inn i to deler. Produksjonsmiddelindustrien tilvirker råvarer, maskiner, bygger fabrikker osv. Konsumvareindustrien tilvirker matvarer, tekstiler og andre konsumvarer.

Produksjonen som helhet må være i balanse når det gjelder disse sektorene. *Produksjonsmiddelindustrien* skal både fornye sin egen konstante kapital og utruste konsumvareindustrien med dens konstante kapital. *Konsumvareindustrien* skal utruste såvel arbeidere som kapitalister i begge bransjer med konsumvarer. Marx har påvist at betingelsen for balanse mellom de to sektorene er at summen av all variabel kapital og merverdi i produksjonsmiddelindustrien skal være lik summen av all konstant kapital i konsumvareindustrien.

Det er lett å innse at denne balansen lett kan ødelegges. For som vi har sett tidligere, øker produksjonen av maskiner, råvarer o. l. hurtigere enn produksjonen av konsumvarer.

Samtidig er imidlertid produksjonen av produksjonsmidler avhengig av utviklinga av konsumet. Maskinene lages ikke for sin egen skyld, men for å produsere matvarer, klær og andre konsumvarer.

Som en følge av disse motsigelsene oppstår de kapitalistiske krisene.

c. Krisas utvikling. Konjunktursyklens faser.

Krisene viser seg først og fremst ved at de produserte varene ikke får avsetning på markedet. Årsaken til dette er ikke at den store massen *ikke har behov* for det som blir produsert, men at de *ikke har råd* til å kjøpe produktene.

Når varene ikke blir solgt, blir de lagret. Når kapitalisten merker at han ikke får solgt produktene sine, innskrenker eller stanser han driften. Arbeiderne får sparken eller blir permittert.

Når en industri har innskrenka eller stanset opp, medfører dette at bestillingene til råvare- og halvfabrikatleverandører osv. blir mindre. Dette fører til at også disse må innskrenke eller stanse driften.

Dette fører til at massenes kjøpekraft ytterligere blir forverret. Stadig flere varer blir uten kjøpere. Kapitalistene får ikke inn kontanter nok til å betale leverandører og går konkurs. Industrier står tomme eller går for halv maskin, lønna presses ned. Alt dette fører til en kolossal ødeleggelse av produktivkreftene.

Krisa slår over i *depresjon*, en situasjon hvor industriproduksjonen har

stagnert, vareprisene er lave og pengekapitalen ikke finner tilstrekkelig lønnsomme investeringer.

Motsigelsen mellom tilbudet og massenes kjøpekraft, mellom økinga i produksjonsmiddelindustrien og konsumvareindustrien løses midlertidig ved krisa og ødeleggelsen av arbeidskraft, varer og produksjonsmidler. Ved dette skapes forutsetninga for et nytt oppsving.

I depresjonstider synker lønna sterkt og arbeidsløsheten øker. Ved dette stiger merverdiraten (m/v). Som en følge av dette stiger profittraten ($m/k+v$). Denne stiger ytterligere som en følge av at kapitalutrustingen har blitt ødelagt, utslitt eller blitt ledig; overskuddslagrene ødelagt eller forbrukt, råvareprisene sunket og rentene på pengekapitalen blitt låve; dvs. p. g. a. at den konstante kapitalen (k) har blitt billigere.

Ved dette har også kapitalens organiske sammensetning (k/v) midlertidig blitt mindre, noe som til og med ved uforandra merverdirate vil øke profittraten.

På denne måten blir det igjen lønnsomt for en del kapitalister å begynne å produsere. De ansetter arbeidere, kjøper råvarer og nye maskiner og låner penger i bankene. Ved dette stiger etterspørselen og dermed også prisene. Arbeidernes inntekter begynner også å stige. *Oppsvinget* starter. Oppsvinget går over i høykonjunktur. Men høykonjunktura ødelegger sine egne betingelser. Når bankenes pengekapital begynner å flyte, stiger rentene. Når etterspørselen etter arbeidskraft, råvarer og maskiner har steget i tilstrekkelig grad, synker merverdiraten og profittraten.

Profittraten synker også fordi kapitalistene må installere nye og dyre maskiner, noe som medfører at kapitalens organiske sammensetning igjen øker.

Snart er varelagrene igjen fulle. Ei ny krise kommer.

Den tida det tar fra starten av ei krise til neste krise starter, kaller vi en *konjunktursykel*.

Vi ser altså at høykonjunktura sjøl legger grunnlaget for ei ny krise.

6.3. HAR VI KOMMET INN I EN KRISEFRI KAPITALISME?

Hvordan fungerer det moderne statsmonopolistiske samfunnet? Har kapitalistene — som de borgerlige økonomene påstår — nå lært seg å mestre eller begrense krisene slik at ei ny krise som den store verdenskrisa 1929–33 ikke lenger kan oppstå?

La oss for å undersøke dette: a) studere krisene i etterkrigstida, b) studere de tiltak som kapitalistene og den kapitalistiske staten har satt i gang for å forsøke å dempe krisene og c) til slutt diskutere disse tiltakas virkninger.

a. Krisene i etterkrigstida.

Krisene i etterkrigstida har kommet stadig oftere og mer uregelmessig. På 1800-tallet kom krisene omtrent hvert tiende år. I mellomkrigstida kom krisene 1920, 1929 og 1937, dvs. med knappe ti års mellomrom.

I etterkrigstida har konjunktursyklusenes lengde hatt en synkende tendens, fra 53 måneder 1948–53 til 28 måneder 1960–62.

Enda mer talende er serien for den fasen av konjunktursyklusen hvor det er oppsving. Lengden av denne har minsket fra 42, 39 og 24 måneder i 1949–53, 1954–57 og 1958–60 til 18 måneder i 1961–62. Produksjonsveksten i hvert oppsving har også blitt mindre.

Uregelmessighetene i krisenes utbrudd kan først og fremst tilskrives Korea- og Vietnamkrigen. Allerede andre verdenskrigen ødela syklusenes regelmessighet.

Konklusjonen blir: at konjunkturedgangene har en tendens til å komme stadig tettere og at oppsvinget går stadig langsommere, men at Korea- og Vietnamkrigen har stimulert den kapitalistiske økonomien.

b. Hvordan forsøker kapitalistene å løse motsigelsene?

De tiltak som er blitt gjort i de kapitalistiske land for å stoppe krisene har en ting felles, nemlig at *det kapitalistiske statsapparatet skal fylle den synkende etterspørselen*.

I alle de kapitalistiske landa har statsapparatet kommet til å spille en stadig større rolle. Ved århundrets begynnelse utgjorde f. eks. statens andel av den engelske nasjonalinntekten ca. 8 %, og økte til 31 % i løpet av 50-tallet.

I 1935 var den norske statens del av investeringer og konsum henholdsvis 2 og 7,5 % av bruttonasjonalproduktet (BNP). Tilsvarende tall i 1968 var 5,5 og 13,8 %. Vi kan i tillegg til dette konstatere at den delen av BNP som går til statens konsum og investeringer er stigende.

Hvilke faktorer er det da som har bidratt til at etterspørselen stort sett har kunnet holde tritt med produksjonsstigningene?

1. Statens rolle.

i) Som marked.

Statens viktigste rolle er å være kjøper av monopolkapitalistenes produkter. Dette trer særlig tydelig fram i den såkalte *militariseringa* av den kapitalistiske økonomien. Ifølge den undersøkelsen FN ga ut i 1962 utgjorde utgiftene til den kapitalistiske verdens militærutrustninger ca. 10 % av den kapitalistiske verdensproduksjonen.

Bare den amerikanske statens betalinger til rustningsindustriene tilsvarte en drøy tredjedel av verdenshandelen eller hele den såkalte underutviklede verdens nasjonalinntekt.

Disse bestillingene havner først og fremst i monopolkapitalistenes hender. Representanter for monopolkapitalen sitter i det borgerlige statsapparatets regjeringer og komiteer. Statsapparatets representanter sitter ofte i monopolforetakenes styrever. Følgen av dette blir at det blir truffet avtaler med ytterst fordelaktige vilkår for monopolkapitalistene.

For monopolkapitalistene innebærer dette: feite kontrakter, høyere profitter, beskyttede avsetningsmarkeder, ikke-konkurrerende produksjon osv.

De militære rustningene har dessuten den for kapitalistene så vidunderlige egenskapen, at de verken kan selges på markedet eller skape nye produkter. I beste fall kan de til og med ødelegge varer og produksjonsmidler.

ii) Som begunstiger av monopolkapitalen.

Foruten at monopolkapitalistene har en sikker avtaker for produktene sine i statsapparatet, blir de også støtta på ei rekke andre måter, ved f.eks.:

- generøse avskrivningsregler,
- bygging av kostbare grunninvesteringer,
- fordelaktige fondsavsetningsmuligheter,
- oppkjøp av ulønnsomme bedrifter,
- støtte til monopolkapitalens strukturrasjonaliseringer,
- at statskassas midler blir brukt til å støtte og garantere monopolkapitalens investeringer,
- inngrep i lønnsforhandlinger for å begrense kapitalens lønnsomkostninger og
- økonomisk og politisk hjelp til imperialistiske investeringer.

iii) Pengepolitikken.

Når staten ikke lenger kan betale sine stadig større utgifter ved hjelp av skattemidler, foreslår de borgerlige økonomene at kredittgivingen skal øke. Mellom 1948 og 1960 økte bankenes forretningskreditter med 10 % pr. år i EEC-landene (Bo Gustafsson: Arbeid og kapital). Dette er om lag dobbelt så mye som økinga i industriproduksjonen. Følgen av denne politikken blir sjølsagt prisstigning og lavere reallønn for det arbeidende folket.

iv) Finanspolitikken.

Som ei følge av arbeiderklassens kamp har det blitt innført progressiv beskatning, sosialhjelp osv. Dette har en tendens til å opprettholde en viss etterspørsel i kriser. Til sjuende og sist betales disse reformene av folket sjøl.

2. Veksten i de uproduktive sektorene.

I den statsmonopolistiske kapitalismen viser det seg at ikke bare den militære sløsinga er en integrert og nødvendig del av kapitalismen, men også at sløsinga i de sivile sektorene har økt enormt og er integrert i systemet.

Dette viser seg såvel i økinga av handelen, reklame, markedsføring o. l. som i økinga av de statlige og kommunale sektorene av forvaltninga.

Markedsføringa i et land som Sverige, som det er naturlig å sammenlikne oss med, koster ca. 40 milliarder kr. (Industria, nov. 68). En interessant sammenlikning i denne forbindelse er at hele nasjonalproduktets størrelse i Sverige er 140 milliarder.

Veksten i de uproduktive sektorene framgår bl. a., for igjen å bruke Sverige som eksempel, av at reklamekostnadene i 1953 var 535 millioner og i 1965 så store som 2 milliarder (Industria, nov. 68).

3. Verdenskrigens følger.

Den andre verdenskrigens voldsomhet og langvarighet førte til at enorme mengder av produktivkrefter blei ødelagt og at vareproduksjonen blei mindre og innretta på militære behov.

Resultatet av dette blei tildels at produksjonsmidlene i de krigsrammede statene først måtte fornyes, og tildels at markedene blei klare til å suge opp de behovene som hadde samla seg opp i løpet av krigen. Behovene var altså store samtidig som mulighetene til å tilfredsstille dem var små.

Verdenskrigen skapte såleis et pusterom for kapitalistene til neste store overproduksjonskrise skulle komme.

Den vesttyske og japanske kapitalismens vekst etter den andre verdenskrigen må først og fremst tilskrives nødvendigheten av å fornye produksjonsapparatet. USA-imperialistene kunne forsterke sin stilling ved at krigskonjunkturen blomstra i USA samtidig som de krigsherjede europeiske statenes produksjonsapparater for det meste var ødelagt.

De faktorer som vi har nevnt til nå er de viktigste, men foruten disse skal vi også se på to andre:

4. Kapitaleksporten og 5. Konsumkredittene.

Kapitaleksportens stimulerende virkning på kapitalismen består i at det meste av den kapitalen som blir eksportert kommer tilbake til moderlandet i form av bestillinger. Ved disse bestillingene er det lettere å drive produksjonen opp.

Samtidig med at de kapitalistiske landas kapitaleksport har utvikla seg voldsomt etter krigen, har den blitt forskjøvet fra de koloniale til de kapitalistiske landa. På grunn av de nasjonale frigjøringskrigene går land etter land tapt for

det kapitalistiske verdensmarkedet. Ved dette blir kapitalistenes forutsetninger for å arbeide seg ut av krisene ytterligere beskåret.

Konsumkredittene innebærer at en vare eller tjeneste kan selges sjøl om konsumentene ikke umiddelbart betaler hele prisen.

I USA har forholdet mellom utestående konsumkreditt og konsumutgifter økt fra 4 % i 1929 til 6 % i 1949, 10 % i 1954 og 12 % i 1957. Dette betyr at etterspørselen «lånes» fra framtida for at den umiddelbare etterspørselen skal stimuleres.

c. Hvorfor kapitalismen aldri kan overvinne krisene.

Det kapitalistiske produksjonssystemet har ikke endra sin grunnleggende karakter. Krisene er et uunngåelig produkt av kapitalismens uløselige motsigelser – motsigelsene mellom massenes kjøpekraft og varetilbudet og mellom den forskjelligartede utviklinga innen de ulike sektorene.

Militariseringa av økonomien. Statsapparatets støtte til monopolkapitalistene får på kort sikt den virkningen at det blir skapt en etterspørsel. Men de rikdommene som går med til å bekoste dette militære sløseriet må *tas fra et eller annet sted*. For å skaffe disse midlene, legger statsapparatet stadig større *skattebyrder* på det arbeidende folket. Ved dette suger statsapparatet opp den kjøpekrafta som finnes hos massene. For at statsapparatets utgifter skal ha noen virkning på etterspørselen, må de – i likhet med narkotika-injeksjoner – hele tida økes for å gi uforandra effekt. Dermed bemektiger de seg mer og mer av massenes kjøpekraft.

Heller ikke de øvrige statstiltaka har kunnet løse eller kommer til å løse markedsproblemet.

Alle statsapparatets tiltak går nemlig ut på at krisenes byrder skal betales av det arbeidende folket. Noe som fører til at kjøpekrafta blir sugd opp.

Inflasjon er først og fremst et symptom på høykonjunktur, men har også en stimulerende virkning på oppsvinget. Varekjøperen stimuleres ved at han hele tida kan få en høyere pris for varen enn hva han har gitt for den.

Men forutsetninga for at statsapparatets økte kredittgivning skal få noen virkning, er at kapitalistene kan og vil ta opp nye kreditter. Hvis de ligger i bankenes kassahelv, kan ikke pengene gjøre noen nytte. Det eneste som kan medføre at kredittene dras inn i sirkulasjonen, er at varene virkelig finner sine kjøpere.

Den inflasjonen som blir følgen av den økte kredittgivninga fører til at massenes *reallønn*, dvs. deres kjøpekraft, blir mindre. Også denne politikken fører altså til at motsigelsen mellom massenes kjøpekraft og tilbudet av varer ytterligere blir skjerpa.

Investeringene. Når ei økonomisk krise rammer det kapitalistiske systemet, gjelder det for kapitalistene å komme i gang med investeringene av pengekapital, arbeidskraft, råvarer og maskiner. Hele systemet står og faller på muligheten til å få produksjonen i gang igjen. Spesielt i kriseperioder oppmuntrer staten derfor de private kapitalistene til å investere, og hjelper dem med fordelaktige beskatningsvilkår, investeringsbidrag og lokaliseringsbidrag.

Men den økte fortjenesten og den stigende sysselsettinga er bare den ene sida av de kapitalistiske investeringene. Den andre sida er at *de også skaper produksjonsmuligheter.*

I selve oppsvingets vesen finnes allerede *kimen til dets motsetning* – overproduksjon, synkende investeringer, mindre kjøpekraft – dvs. forutsetningene for ei ny krise.

De statlige tiltaka kan altså ikke løse kapitalismens motsigelser. Dette blir enda klarere når vi betrakter utviklinga på lang sikt.

Spørsmålet blir da om den kapitalistiske statens inngrep har noen som helst betydningsfull virkning på kort sikt ved ei alvorlig krise.

Den eneste gangen da den kapitalistiske statens muligheter til å forebygge ei krise virkelig blei satt på prøve, var i den store verdenskrisa 1929–33. Det oppskrytte offentlige prosjektet Tennessee Valley Authority (TVA) tilsvarte i utgifter kun 2,5 dagers amerikansk deltakelse i den andre verdenskriegen.

Intet kapitalistisk land kunne overvinne arbeidsløsheten for den direkte krigsproduksjonen satte inn og krigen begynte.

Arbeidsløsheten var f. eks. like stor sommeren 1936 som høsten 1930. (Int. lab. conf. 1938.) I 1938 var arbeidsløsheten i Norge 22 % og i Sverige 12 %. I Norge forsvant massearbeidsløsheten først ved andre verdenskrig.

Av dette kan vi trekke følgende konklusjon:

De statlige inngrep har bare en liten virkning på kapitalismens måte å fungere på. De kan påskynde et oppsving eller forsinke ei krise, men *ikke skape et oppsving eller forhindre ei krise.*

Veksten i de uproduktive sektorene er som vi tidligere har sett, ikke annet enn et tegn på at det kapitalistiske systemet stadig får større problemer med å få avsatt varene sine.

Men for at de uproduktive sektorene skal kunne fylle sin funksjon som avsetningsmarked for industriproduksjonen, må de utvikles hurtigere enn denne, ellers mister de sin stimulerende virkning.

Jo mer de uproduktive sektorene øker, desto mindre blir veksten i de produktive sektorene. Dette fører til stagnasjon og forråtnelse. Krisene kan allikevel ikke unngås så lenge kapitalismen med alle dens uløselige motsigelser består.

6.4. SAMMENFATNING.

Så lenge det kapitalistiske produksjonssystemet har eksistert, har det også vært ramma av økonomiske kriser.

Disse krisene er overproduksjonskriser. Det arbeidende folket har ikke *råd* til å kjøpe de varene som er produsert. Den grunnleggende motsigelsen i det kapitalistiske produksjonssystemet er motsigelsen mellom produksjonens samfunnsmessige karakter og den private tilegnelsen.

Dette gir seg uttrykk i bl. a. motsigelsen mellom produksjon og konsum og motsigelsen ved de ulike sektorenes utvikling.

De statlige inngrepene har som mål å gjøre produksjonen lønnsom for kapitalistene. De statlige utgiftene blir bekosta ved at massenes kjøpekraft ytterligere blir beskåret, noe som fører til ei skjerping av motsigelsen mellom produksjon og konsum.

Kapitalistene overvinner på denne måten ingen kriser, de bare skyver dem foran seg. For at de statlige injeksjonene skal ha noen virkning, må de hele tida økes, noe som igjen fører til at staten suger opp massenes kjøpekraft ved stadig høyere skatter.

Stimulering av investeringer fører heller ikke til noen løsning, fordi investeringer fører til økt produksjonskapasitet.

Motsigelsen mellom produksjonens samfunnsmessige karakter og den private tilegnelsen har ikke forsvunnet, men tvert om blitt skjerpa til det ytterste under den statsmonopolistiske kapitalismen. De statlige «krisebekjempende» tiltaka blir satt inn mot krisenes *symptom*, men ikke mot deres forutsetninger. For at de økonomiske krisene skal forsvinne, må det kapitalistiske produksjonssystemet rykkes opp med røttene.

De uproduktive sektorenes stadig større rolle viser klart kapitalismens parasittiske karakter.

Når krig, opprustninger og uproduktiv reklame blir forsvart av de borgerlige økonomene, er dette ikke annet enn et bevis på at kapitalismen har overlevd seg sjøl, og at de rådende produksjonsforholdene har blitt et hinder for produktivkreftenes videre utvikling.

Når denne grunnleggende motsigelsen i kapitalismen blir skjerpa, betyr dette at alle motsigelsene i kapitalismen blir skjerpa. Dette vil føre til at de kommende økonomiske krisene vil bli enda mer ødeleggende enn de tidligere.

Den andre verdenskrigens stimulerende virkning på etterspørselen av produksjonsmidler og konsumvarer blir stadig svakere. Dette kan vi se av konjunktursyklenes stadig kortere lengde. Nye kriger er nødvendige for å stimulere etterspørselen.

Kapitalistenes muligheter til å holde unna for produksjonsøkningene ved krig, opprustning og utbygging av de uproduktive sektorene, har likevel meget bestemte grenser.

Ikke engang et kapitalistisk land kan som helhet, eller hovedsakelig, forsørge seg ved å krige og ved å kaste rikdommene i sjøen.

Derfor vil det med sikkerhet komme nye økonomiske kriser om ikke så altfor lang tid, som vil ryste det kapitalistiske systemet i dets grunnvoller.

Et eksempel på dette er den stadige krise i imperialismens valutasystem. Når kapitalistene ikke kan forhindre de økonomiske krisene på annen måte, forsøker de å »løse» dem ved å påtvinge verdens folk nye kriger.

Vi må derfor nøye forsøke å trekke konsekvensene av den sammenfatninga av verdenssituasjonen som Mao Tsetung gir, når han sier:

»De neste 50 til 100 år fra nå av, vil bli en stor æra med en radikal endring av samfunnssystemet over hele verden, en æra som vil ryste jorda som aldri før i noen tidligere historisk periode. Vi som lever i en slik æra må være forberedt på å ta del i store kamper som vil ha mange trekk som er annerledes enn fortidas kamper.»

Dette hefte er ment som en innføring i marxismens politiske økonomi. For folk som ønsker å fordype seg ytterligere i dette emnet, henviser vi til: Karl Marx: Kapitalen. (svensk utgave).

Karl Marx: Lønn, pris og profitt. (hefte).

Karl Marx: Lønnsarbeid og kapital. (hefte).

V.I. Lenin: Imperialismen.

Kan bestilles gjennom »Klassekampens distribusjon».

INNHold:

Innledning.

Kapittel 1. Vareproduksjonen.

- 1.1. Hvorfor begynner våre studier med varen?
- 1.2. Varens verdi.
 - a. Bruksverdi og bytteverdi.
 - b. Hva bestemmer varens bytteverdi?
 - c. Hva er årsak til at menneskene bytter arbeid med hverandre?
 - d. Hvordan måler vi bytteverdien? Samfunnsmessig nødvendig arbeidstid.
 - e. Hva skjer med en vares verdi når den samfunnsmessig nødvendige arbeidstida for dens framstilling blir mindre?
 - f. Arbeidsredskapene.
- 1.3. Penger: en vares pris.
 - a. Pengenes opprinnelse.
 - b. Mynter og sedler.
- 1.4. Vareomsetninga.

Kapittel 2. Merverdien.

- 2.1. Nødvendig arbeidstid og merarbeidstid.
- 2.2. Varen arbeidskraft.
 - a. Hva bestemmer arbeidskraftas verdi?
 - b. Hva bestemmer arbeidskraftas pris (lønna)?

Kapittel 3. Kapitalen.

- 3.1. Kapitalen og dens sammensetning.
- 3.2. Kapitalakkumulasjon.

Kapittel 4. Forholdet mellom arbeid og kapital.

- 4.1. Merverdiraten (eller graden av utbytting).
- 4.2. Produksjon av absolutt merverdi.
 - a. Ved forlenging av arbeidsdagen.
 - b. Ved økt arbeidsintensitet.
- 4.3. Produksjon av relativ merverdi.

4.4. Lønnsoppgjør og lønnskakteori.

- I. Hva er et lønnsoppgjør?
- II. Tarifforhandlingene – prisen på arbeidskrafta fastsettes.
- III. Ned med de tre mytene!

Kapittel 5. Profitten.

- 5.1. Kapitalens sirkulasjon.
- 5.2. De forskjellige kapitalistgruppene.
- 5.3. Hva er profitt?
- 5.4. Profittraten.
 - a. Merverdiraten.
 - b. Kapitalens organiske sammensetning.
 - c. Kapitalens omslagshastighet.
- 5.5. Vareverdiens forandring til produksjonspris.
- 5.6. Profittratens fallende tendens.

Kapittel 6. Kapitalismens økonomiske krise.

- 6.1. Tilbakeblikk.
- 6.2. De kapitalistiske krisenes karakter og grunnlag, konjunktursyklens faser.
 - a. Krisenes karakter av overproduksjonskriser.
 - b. Grunnlaget for de kapitalistiske krisene. Motsigelsen mellom det kapitalistiske produksjonssystemets samfunnsmessige karakter og den private tilegnelsen.
 - c. Krisas utvikling. Konjunktursyklens faser.
- 6.3. Har vi kommet inn i en krisefri kapitalisme?
 - a. Krisene i etterkrigstida.
 - b. Hvordan forsøker kapitalistene å løse motsigelsene?
 - c. Hvorfor kapitalismen aldri kan overvinne krisene.
- 6.4. Sammenfatning.

Mao Tsetung:
Bekjemp bokdyrkelsen
Forbedre våre studier

Om motsigelsen

Taler på Yen-an-konferansen
om litteraturen og kunsten

Bestilles gjennom Klassekampens distribusjon.

Boks 6159, Etterstad, Oslo 6.

Trykt i offset hos A/S Duplotrykk

Pris: Kr. 4,00.